

ΠΡΩΤΟΜΙΝΩΪΚΟΣ ΘΟΛΩΤΟΣ ΤΑΦΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟ ΧΩΡΙΟΝ ΚΡΑΣΙ ΠΕΔΙΑΔΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ

Κατά τὸ 1926 ὁ Sir A. Evans ἐπιστρέψας ἐκ τινος ἀνὰ τὴν Ἀνατολ. Κρήτην ἐκδρομῆς του ἐκόμισε καὶ παρέδωκεν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου ἐν λίθινον

Εἰκ. 1. Γενικὴ ἀποψις τῶν πρώτων προβούτων τοῦ Λασηθίου, εἰλημμένη ἐκ τῆς πεδιάδος Ἀβδοῦ. Αὐτῷ ἀριστερὰ διπισθεν τῶν βουνῶν κεῖται τὸ Κράσι. Δεξιὰ ἐπὶ τοῦ αὐχένος, εἰς τὸ λεγόμενον Σελλί, διακρίνονται οἱ περίφημοι 28 ἀνεμόμυλοι τοῦ Λασηθίου.

ἀγγεῖον, μετὰ τῆς πληροφορίας ὅτι ἡγόρασε τοῦτο εἰς τὸ χωρίον Κράσι τῆς ἐπαρχίας Πεδιάδος¹. Ἐπ' ἵσης προσέθηκεν εἰς τὸν ἀείμνηστον Ξανθουδίδην, ὅτι τὸ

¹ Τὸ χωρίον τοῦτο φαίνεται νὰ διατηρῇ ἀρχαῖον ὄνομα, δυνάμενον νὰ ἀναχθῇ εἰς τι τυχαίως ἀπαράδοτον Ἀκράσιον. Πόλιν Ἀκρασὸν ἦ ίσως μᾶλλον Ἀκρασὸν (ἢ ἀναλογία νικῆ), ἥτις ὑπῆρχεν ἐν Λυδίᾳ, γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Συνεχδήμου τοῦ Ἱεροκλέους. Τὸ χωρίον Κράσι διοικητικῶς ἀνήκει εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ηεδιά-

μέρος, δπερ τῷ ὑπεδείχθη ὡς τόπος εύρεσεως τοῦ ἀγγείου, παρουσιάζει ἔξαρμα τοῦ ἐδάφους καὶ λίθους τινάς, ἔξ δν εἰκάζει ὅτι δυνατὸν νὰ εἶναι τάφος. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πληροφορίας ταύτης ἐπεσκέψθην τὸ Κράσι κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1926 καὶ ἥρεύνησα τὸ ἐλαφρὸν ἐκεῖνο ὕψωμα τοῦ ἐδάφους, τὸ δποῖον ἀπεδείχθη ὅτι πράγματι ἦτο τάφος. Τὸ ἀγγεῖον, τὸ δποῖον ἐκόμισεν ὁ Sir A. Evans εὐρέθη, ὡς τελείως ἔξηκρίωσα, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ ὀλίγα μέτρα πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ τάφου¹.

Τὸ μέρος δπου εύρισκεται ὁ τάφος καλεῖται ἀκριβέστερον Κοπράνι. Κεῖται πέραν τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ χωρίου, περὶ τὰ 300 μέτρα μακρὰν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Ἡ τοποθεσία εἶναι ὑψηλή, ὑψηλοτέρα τοῦ χωρίου καὶ τῆς πεδιάδος, διότι κεῖται σχεδὸν ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ τραχέος καὶ πετρώδους ὑψώματος, δπερ δεσπόζει τοῦ χωρίου Κράσι καὶ ἀποτελεῖ τὸ Νότιον ὅριον τοῦ λεκανοπεδίου.

Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς τὸ ὕψωμα διεκρίνετο ἀρκούντως ἀσαφῶς, ἐφαίνοντο δ' ἐπ' αὐτοῦ ὀλίγοι ἀκατέργαστοι εὔμεγέθεις λίθοι, οἵτινες ἀπεδείχθη κατόπιν ὅτι εύρισκοντο εἰς τὴν θέσιν των καὶ ἡσαν οἱ τοῦ Ν καὶ ΝΑ μέρους τοῦ τοίχου. Ὄλιγας ὕδρας, μετὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς ἡδυνάμεθα ἡδη νὰ διακρίνωμεν τὰς γραμμὰς τῆς ἐσωτερικῆς περιφερείας, διότι εἴχομεν κυρίως νὰ ἀπομακρύνωμεν μόνον χῶμα. Λίθοι πολὺ ὀλίγοι εύρεθησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τάφου.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐκείνην τοῦ 1926 ἐκαθαρίσθη μόνον τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου. Ἐπειδὴ εἴτα ἐμεσολάβησεν ἡ ἀπουσία μου ἐκ Κρήτης, ἡ ἔξωτερη περιφέρεια δμοῦ μετὰ τοῦ πρὸ τῆς θύρας χώρου διεσκάφησαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1929, μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου.

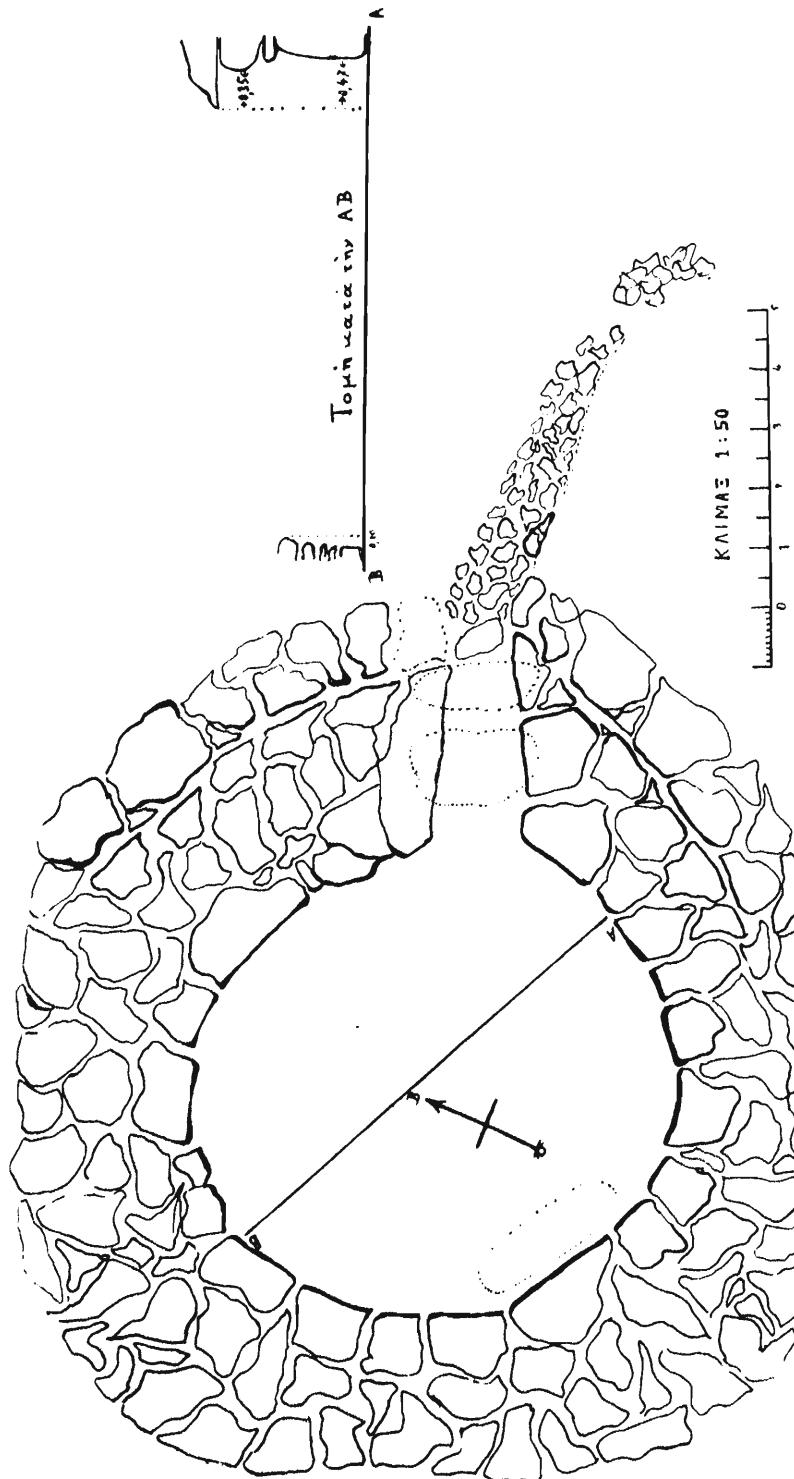
Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ

Ο τάφος τοῦ Κράσι, δστις ἀπεδείχθη σπουδαιότατος διὰ τὴν ἰστορίαν τῶν δμοίων συναδέλφων του τῆς Μεσαρᾶς, παρουσιάζει τὰ ἀκόλουθα χορακτηριστικὰ (ἴδε κάτοψιν καὶ τομὴν ἐν εἰκ. 2). Ἡ οίκοδομικὴ του παρουσιάζεται λίαν ἀκαν-

δος τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου καὶ εἶναι τὸ ἐσχατον χωρίον τοῦ νομοῦ πρὸς Ἀνατολὰς πέραν τοῦ δποίου ἀρχεται τὸ Λασθήι. Γεωγραφικῶς ὅμως ὑπάγεται ἡδη τὸ χωρίον τοῦτο εἰς τὴν περιοχὴν Λασθίου, διότι ἵνα φθάσῃ τις τοῦτο ἐγκαταλείπει τὴν πεδιάδα, ἵνα τὸ κέντρον ἀποτελεῖ τὸ χωρίον Ἀθδοῦ, καὶ ἀνέρχεται μιᾶς καὶ ἡμισείας ὕδρας ἀπότομον ἀνήφορον ἐπὶ τῶν ἀπότομως καταπιπόντων προσθιών τοῦ Λασθίου (ἴδε καὶ εἰκ. 1) Οι Κρασιανοὶ νέμονται μικρόν, ἀλλ' ευφορον λεκανοπέδιον, πέραν δὲ τούτου πφδες τὰ ΝΑ δφείλει τις νὰ διανύσῃ 2 - 3 ὡρῶν ἀνήφορον, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸ κυρίως δροπέδιον τοῦ Λασθίου, τὸ δποῖον νέμονται πέριξ 18 χωρία.

¹ Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο δὲν μοῦ εἶναι δυστυχῶς δυνατὸν νὰ ἀπεικονίσω ἐν τῇ παρούσῃ δημοσιεύσει διὰ τὸν ἀκόλουθον λόγον. Μετὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ Ξανθουδίδου καὶ ἐν φέγγῳ ἀπουσιάζον ἔτι εἰς Γερμανίαν, οἱ πεμφθέντες ὡς ἀντικαταστάται ἡμῶν ἐνόμισαν ὅτι ἐπρεπε νὰ μετακινήσωσι καὶ τὰ ἐν ταῖς ἀποθήκαις κατακείμενα ἄγραφα ἀρχαῖα. Ο μόνος δστις ἐκ μνήμης ἐγνώριζε τὴν προέλευσιν ἐκάστου ἀντικειμένου. δ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Μουσείου κ. Σαλούστρος, ἀπουσιάζει ἐπίσης καὶ ἐκεῖνος. Ούτω σήμερον εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔξαριθωσα ποῖον ἐκ τῶν πολλῶν ἀκαταγράφων ἀγγείων εἶναι τὸ προερχόμενον ἐκ Κράσι.

νιστος και ἀνευ ούδεμιας συνδετικῆς ὑλῆς. Οι λίθοι είναι ἐντελῶς ἀκατέργαστοι,

Εικόνα 2. Σχέδιον τοῦ τάφου.

ὅπως ἔξήγοντο ἐκ τοῦ λατομείου, ή πολλῷ μᾶλλον ὅπως συνελέγοντο ἐκ τῶν πέριξ, διότι δ βουνός, ὡς ἦδη ἐλέχθη, βρίθει τιτανικοῦ πετρώματος σεσαθρωμένου

ὑπὸ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν αἰτίων καὶ εὐκόλως ἀναλυομένου εἰς εύμεγέθεις λίθους. Ἐκδηλος εἶναι ἡ φροντὶς ἥτις κατεβλήθη, ὅπως ἐκλέγωνται μεγάλοι λίθοι, συνήθως δὲ καὶ ἐπιμήκους σχήματος. Οἱ μέγιστοι τῶν λίθων ἀριθμοῦσιν 1,50 μ. μῆκος καὶ 0,60 ὑψος (ἢ δεξιὰ παραστὰς τῆς θύρας, ἥτις εἶναι καὶ ὁ μέγιστος τοῦ τάφου

Εἰκ. 3. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου (εἰλημμένον ἐκ Δυσμῶν) διαρκούσσης τῆς ἀνασκαφῆς.

λίθος), ἢ 1,10 μῆκος καὶ 0,40 ὑψος (τὸ ἐξωτερικὸν ἀνώφλιον, ἐνῷ τὸ ἐσωτερικὸν ἔχει μῆκος ἔνδος μέτρου).

Τὸ κτίσιμον τοῦ τάφου εἶναι τόσον ἀδέξιον (πρбл. εἰκ. 3 - 8), ἀλλων λίθων εἰσεχόντων καὶ ἄλλων ἔξεχόντων κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, ὥστε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐδυσκολευόμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸν κυρίως τοῖχον ἀπὸ τῶν εἰκῇ ἐσω καταπεσόντων λίθων (εἰκ. 3 - 5). Ἐξωτερικῶς ἐπίσης οὐδὲν πρόσωπον ἀποτελεῖ ὁ τοῖχος. Ἔννοεῖται δικινος ὅτι κατὰ τὸ νότιον, δυτικόν, ἵσως δὲ καὶ τὸ βόρειον μέρος, ὁ τοῖχος θὰ ἥτο κεχωσμένος ἐν τῇ ἀρχαιότητι καθ' ὅλον τὸ νῦν σφεζόμενον ὑψος του. Ἐπειδὴ ὁ λόφος ἔχει κλίσιν ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν (εἰκ. 4), διὰ τοῦτο ἀν

καὶ δ τάφος διατηρεῖται εἰς μεγαλύτερον ὑψος πρὸς Νότον (εἰκ. 4, 5 καὶ ἴδιως 8), ἐν τούτοις πρὸς Βορρᾶν εἶναι ὑψηλότερος ἔξωτερικῶς, ἐν ᾧ πρὸς Νότον μία μόνη σειρὰ λίθων ἔχει τοῦ ἐδάφους ἔξωτερικῶς. Τούλαχιστον ἄλλην δὲν ἔξηκρι-
βώσαμεν κάτωθεν ταύτης, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον, διτὶ τὸ βραχῶδες ἄλλως ἔδαφος
ἀφέθη ἀλάξευτον κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἵνα οἰκονομηθῇ οἰκοδομικὸς κόπος. Διὰ
τοῦτο ἐπὶ τοῦ σχεδίου εἰκ. 19, ὅπου οἱ ἔξαριθμωθέντες λίθοι ἐμελανώθησαν, ἀφέθη

Εἰκ. 4. Γενικὴ ἀποψίς τοῦ ἀνεσκαμμένου ἥδη τάφου ἐκ Δυσμῶν. "Οπισθεν τούτου φαίνονται αἱ οἰκίαι τοῦ Κράσι, εἰς δὲ τὸ βάθος τὰ ΒΑ βουνά, ἀτινα καταπίπτουσιν διπισθεν πρὸς τὰ Μάλια.

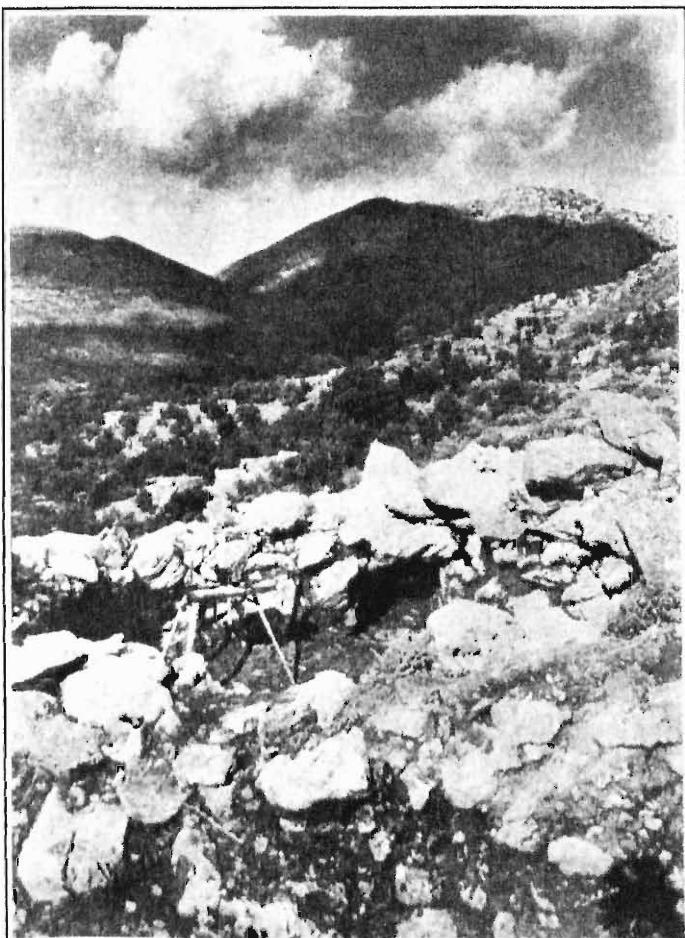
δ τοῖχος κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀμελάνωτος καὶ ἐπληρώθησαν μόνον διὰ παραλλή-
λων γραμμῶν οἱ ὑποθετικοὶ λίθοι.

Τὸ μέγιστον ὑψος τῶν τοίχων ἐσωτερικῶς διετηρήθη κατὰ τὸ νοτιανατολι-
κὸν μέρος, εὐθὺς ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου, ἥτις κατὰ τὸν κανόνα τῶν τάφων τῆς
Μεσαρᾶς εὑρίσκεται πρὸς Ἀνατολάς. Ό τοιχος ἐκεὶ φθάνει τὸ ὑψος 1,65 περίπου.
Τέλος τὸ πάχος τῶν τοίχων εἶναι λίαν ἀκανόνιστον, περιστρεφόμενον μεταξὺ 1,30
καὶ 2,25, τὸ δ' ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου εἶναι ἀκανονίστως κυκλικόν, τῆς μεγίστης
διαμέτρου ἀριθμούσης 4,20 (ἴδε τὸ σχέδιον εἰκ. 2). Ἰδέαν τῆς οἰκοδομικῆς κατα-
σκευῆς τοῦ τάφου δίδει καλύτερον τῶν φωτογραφιῶν τὸ ἰχνογράφημα εἰκ. 6,
ὅπερ μηχανικῶς γενόμενον διὰ πρισματικοῦ διαθλαστῆρος εἶναι πιστὸν μέχρι καὶ
τῶν μικροτέρων λεπτομερειῶν.

Ἡ θύρα τοῦ τάφου διατηρεῖ τὸ ὑπέρθυρόν της καὶ ἔνα ἔτι λίθον ὑπὲρ τοῦτο κατὰ χώραν (εἰκ. 5 - 8). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὑρέθη πεφραγμένη ἔξωθεν διὰ πλακὸς μήκους 0,70 καὶ πλάτους 0,55, ἥτις παρεμερίσθη ὑπὲρ ὅπως καθαρισθῇ ἡ εἴσοδος, ἥτις ἦτο πλήρης μέχρι τοῦ ἀνωτάτου μέρους ἐκ χωμάτων καὶ ὁστῶν. Τὸ ὑψος τῆς θύρας ταύτης εἶναι μόλις 0,50, τὸ δὲ πλάτος κατά τινα ἑκατοστὰ μεγαλύτερον. Ως δεξιὰν παραστάδα ἔχει ἡ θύρα ἔνα καὶ μόνον λίθον, τὸν καὶ μέγιστον τοῦ τάφου, ὡς ἐλέχθη. Ἡ ἀριστερὰ ὅμως παραστὰς ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν λίθων. Ὑπέρθυρα ἔχει δύο ἡ θύρα, ὃν τὸ ἔξωτερον κὸν εἶναι τὸ μεγαλύτερον (ἴδε σχέδιον).

Πρὸ τῆς θύρας ταύτης εὑρέθη εἶδος πλακοστρώτου, ὅπερ προχωρεῖ λοξῶς πρὸς Ἀνατολὰς καὶ παρακολουθεῖται μέχρις ἀποστάσεως 3,75 ἀπὸ τῆς θύρας. Τὰ τελευταῖα του ὅμως ἵχνη συγχέονται πρὸς τὸ σαθρὸν πέτρωμα τοῦ ἐδάφους, ἐνεκα δὲ τῆς ἀμελοῦς κατασκευῆς του δὲν δύναται τις νὰ εἶναι βέβαιος, ἀν τὰ ἵχνη ἐκεῖνα προέχονται ἐξ ἀνθρωπίνης χειρὸς καθ' δλου. Μόνον τὸ ἀρι-

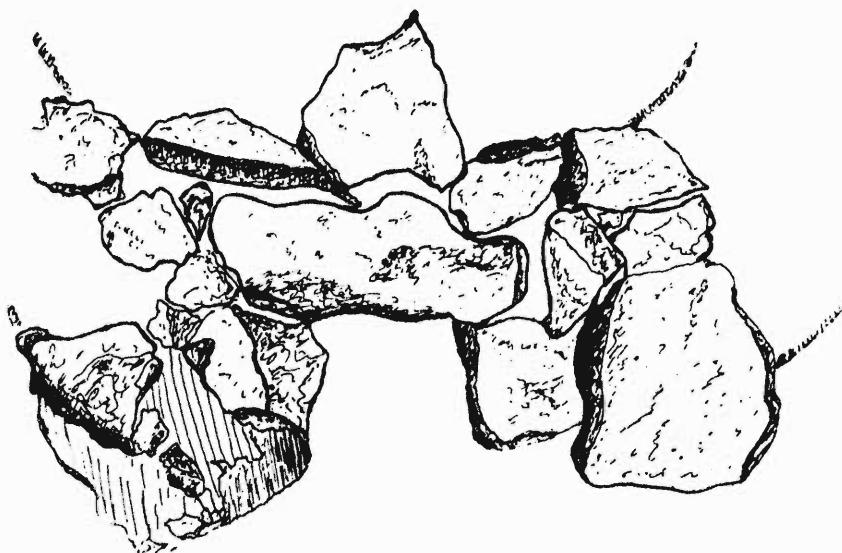
στερὸν μέρος τοῦ πλακοστρώτου τούτου διατηρεῖται ὅπως δήποτε καλῶς, ἐν φ τὸ δεξιὸν πλευρὸν ἐνεκα τῆς κατωφερείας τοῦ ἐδάφους εἶναι κατεστραμμένον (ἴδε τὸ σχέδιον καὶ τὴν εἰκ. 8). Δεξιὰ τοῦ πλακοστρώτου τούτου πᾶς ὁ κατωφερῆς χῶρος εὑρέθη πλήρης σωρείας λίθων, ἀλλ' ἐντελῶς ἀτάκτως ἐρριμμένων. Παρ' δλην τὴν προσοχήν μου οὐδαμοῦ ἡδυνήθην νὰ ἀνακαλύψω ἵχνη λελογισμένης τοποθετήσεως τῶν λίθων τούτων πρός τινα σκοπόν. Ἐφαίνοντο ως εἰ είχον ριφθῆ ἐκεῖ τυχαίως ἢ είχον ἐγκαταλειφθῆ κατὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ τάφου ως περίσσευμα οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ. Διὰ ταῦτα, καὶ διότι ὑπὸ τοὺς λίθους τούτους ἐν μέρει ἀνεκαλύφθη-

Εἰκ. 5. Ὁ τάφος ἐν ΒΔ. Δεξιὰ τῆς θύρας οἱ πρὸς τὰ ἔσω συγκλίνοντες λίθοι τοῦ τάφου.

σαν λείφανα ταφῶν, δὲν περιέλαβα τούτους εἰς τὸ σχέδιον. Ὁφεῖλο τούτοις νὰ μὴ παρέλθω ἀπαρατήρητον τὸ γεγονός, διτὶ παρετηρήθη ἐν εἶδος πλακοστρώτου ἐκ σχιστολίθου πρὸ τῶν τάφων Β καὶ Ε Κουμάσας καὶ μεταξὺ τῶν τάφων Α καὶ Β Πλατάνου¹. Ἐνταῦθα ὅμως ἀσφαλῶς δὲν ἐπρόκειτο περὶ πλακοστρώτου, ἀλλὰ μᾶλλον, ώς ἐργήθη, περὶ λίθων οἵτινες ἐπερίσσευσαν κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ τάφου.

Ἐν τέλος περίεργον καὶ χαρακτηριστικὸν τῆς προσόψεως τοῦ τάφου πρέπει νὰ μνημονεύθῃ: Ἐκατέρωθεν τῆς θύρας ἡ τελευταίᾳ ἔξωτερικὴ σειρὰ τῶν λίθων τοῦ τάφου δὲν ἔχει ὁργανικὴν σύνδεσιν πρὸς τὸ ὑπόλοιπον σῶμα τούτου, τὸ πρᾶγμα

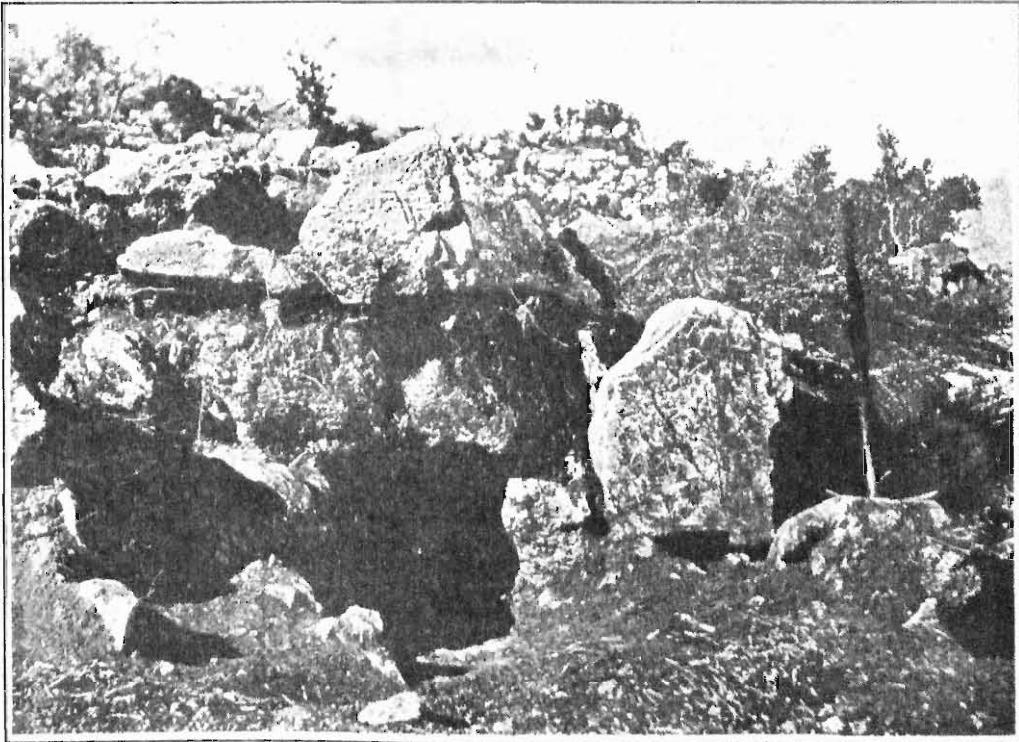

Εἰκ. 6. Ἰχνογράφημα τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου. Δεξιὰ ἡ πλάξ, ἣτις ἐφράσσεται τὴν θύραν.

ὅμως παρακολουθεῖται μόνον μέχρις ὥρισμένου σημείου καὶ ἵσως εἶναι τυχαῖον. Σπουδαῖον ὅμως εἶναι τὸ γεγονός, διτὶ τὸ ἔξωτερικὸν ὑπέρθυρον ἐτοποθετήθη ἄνευ ὑπολογισμοῦ τοῦ τοίχου τούτου, διότι εὑρίσκεται ἐσωθεν τούτου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πλάξ ἡ καλύπτουσα τὴν θύραν εὐρέθη κατὰ χώραν, ἐρειδομένη ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ἔξωθεν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ διτὶ ὑπῆρχε καὶ τρίτον ὑπέρθυρον ἔτι ἔξωτερον. Ἀπομένει ἄρα τὸ γεγονός, διτὶ αἱ δύο οἰονεὶ παραστάδες τοῦ ἔξωτάτου τούτου τοίχου ἐσχημάτιζον ἐκατέρωθεν τῆς θύρας εἶδος ὑποτυπώδους δρόμου. Θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, διτὶ τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦτο χαρακτηριστικὸν παρατηρεῖται καὶ εἰς τάφους τῶν Κυκλαδῶν, παρασχὸν μάλιστα εἰς τὸν Kahrstedt τὴν ἀφορμήν, νὰ θεωρήσῃ τοὺς τάφους ἐκείνους νεωτέρους καὶ μιμουμένους δῆθεν τὰ πρότυπα τῶν μεγάλων θολωτῶν τάφων τῆς Μυκηναϊκῆς Ἑλλάδος².

¹ Ξανθουδίδου Vaulted Tombs of Messara πίν. 61 - 62 καὶ σελ. 34 καὶ 90.

² AM. 88, 1913, 184.

Eἰκ. 7. Ἡ θύρα τοῦ τάφου κατὰ τὴν ὡραν τῆς ἀνακαλύψεως της. Δεξιὰ ἡ πλάξ, ἣτις ἔφρασσε τὸ στόμιον.

Eἰκ. 8. Ἡ θύρα τοῦ τάφου καὶ τὸ πρὸ αὐτῆς πλακόστρωτον.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΩΝ ΕΝΤΑΦΙΑΣΜΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Ό τάφος τοῦ Κράσι παρουσιάσθη γενικῶς λίαν πτωχὸς εἰς εύρηματα, ἐὰν συγκριθῇ πρὸς τοὺς δόμοίους τάφους τῆς Μεσαρᾶς. Οἱ νεκροὶ εἰχον ταφὴ ἐντὸς καὶ ἔκτὸς τοῦ τάφου, ἵδιως παρὰ τὴν δυτικὴν πλευράν, σποραδικῶς δὲ παρὰ τὴν νοτίαν καὶ ἀνατολικήν. Παρὰ τὴν βορείαν οὐδεμίᾳ ταφὴ εὑρέθη.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ἔφερε μεγίστην νεκρικὴν ἐπίχωσιν, ἡς τὸ μέσον ὑψος ὑπερέβαινε τὰ 50 ἑκατοστά, ἥδη δὲ εἰς ὑψος 0,70, ἥτοι ἐπ' αὐτῆς σχεδὸν τῆς ἐπιφανείας, εὑρέθησαν μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πρώτων λίθων καὶ χωμάτων ὁστᾶ ἀνθρώπινα μετὰ τριῶν τεμαχίων σφαιροειδοῦς ἀγγείου. Εἴτα σποραδικῶς ἀνευρίσκοντο ὁστᾶ δόμοῦ μετὰ λίθων καὶ τεμαχίων μεγαλυτέρων ἀγγείων, τέλος δὲ καὶ ἀφοῦ οἱ λίθοι ἔξελιπον ὅλως, πάλιν ἀπέμεινε νεκρικὸν στρῶμα καθαρὸν πάχους 0,40 πλῆρες ὁστῶν καὶ ἀραιοτάτων εὑρημάτων, μάλιστα μικρῶν ἀγγείων, ἐν ᾧ μεγαλυτέρου οὐδὲν ἔχνος πλέον εὑρέθη.

Κατὰ τὸ ΝΔ ἄκρον τοῦ τάφου εἶχε σκαφὴ ἴδιαίτερος λάκκος, ὅπου εἶχε ταφὴ εἰς νεκρός. Ό λάκκος οὗτος ἦτο λίαν ἀβαθῆς, μὴ ὑπερβαίνων τὰ 20 ἑκατοστά, τὰ δὲ ὁστᾶ ἥσαν ἐντελῶς διαλελυμένα. Μόνον ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ λάκκος ἦτο κοντὸς δι' ἓνα ἐκτεταμένον ἀνθρωπόν, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ νεκρὸς θὰ εἶχεν ὀκλάζουσαν στάσιν. Κτέρισμα οὐδὲν ἄλλο εὑρέθη, πλὴν μιᾶς ψήφου στεατίτου καὶ δύο λεπιδίων ὁψιανοῦ.

Τὰ ὁστᾶ ἐντὸς καὶ ἔκτὸς τοῦ τάφου ἥσαν γενικῶς διαλελυμένα. Κρανίον οὐδὲν διετηρεῖτο ἀκέραιον, ἀλλὰ μόνον τεμάχια εὑρίσκοντο. Εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου ἐκομίσθησαν, ἐπιμελῶς περισυλλεγέντα, τὰ τεμάχια τριῶν κρανίων, τὰ δποῖα ἐφαίνοντο νὰ ἥσαν πλήρη. Ἐν τούτοις οὐδενὸς κατωρθώθη ἡ ἀνασυγκρότησις εἰς ἀρκετὸν βαθμὸν ἀξίζοντα ἀπεικονίσεως. Ἐντελῶς εἶχον διαλυθῆ τὰ λαγόνια ὁστᾶ, οἱ σπόνδυλοι καὶ αἱ πλευραί. Μόνον τὰ μακρὰ ὁστᾶ διετηροῦντο, πάλιστα δὲ πάντων τὰ κνημιαῖα καὶ μηριαῖα, ὃν εὑρέθησαν πολλαὶ δεκάδες. Καὶ τούτων δικαίως εἶχον διαλυθῆ τὰ σπογγώδη μέρη τῶν κονδύλων, ὥστε δὲν ἥδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ἀκριβεστέρας ἀνθρωπολογικὰς παρατηρήσεις. (‘Ως γνωστὸν ἐκ τοῦ μήκους τῶν ὁστῶν τούτων προσδιορίζεται ὀλόκληρον τὸ μῆκος τοῦ σώματος). Ἐνεκα τῆς δυσμενοῦς ταύτης καταστάσεως τῶν ὁστῶν ὑπῆρξε δύσκολος δ ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν καθορισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐντὸς τοῦ τάφου ἀποτεθέντων νεκρῶν. Γενικῶς μόνον δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι δὲν θὰ ὑπερέβαινον κατὰ πολὺ τὸν ἀριθμὸν τῶν πεντήκοντα. Ό ἀριθμὸς οὗτος φαίνεται βεβαίως ἐκ πρώτης ὄψεως λίαν δυσανάλογος πρὸς τὸ μέγα πάχος τῆς νεκρικῆς ἐπιχώσεως, ἐν τούτοις κατὰ τὰ λείψανα τῶν ὁστῶν δὲν δύναται νὰ είναι μεγαλύτερος, ἐκτὸς

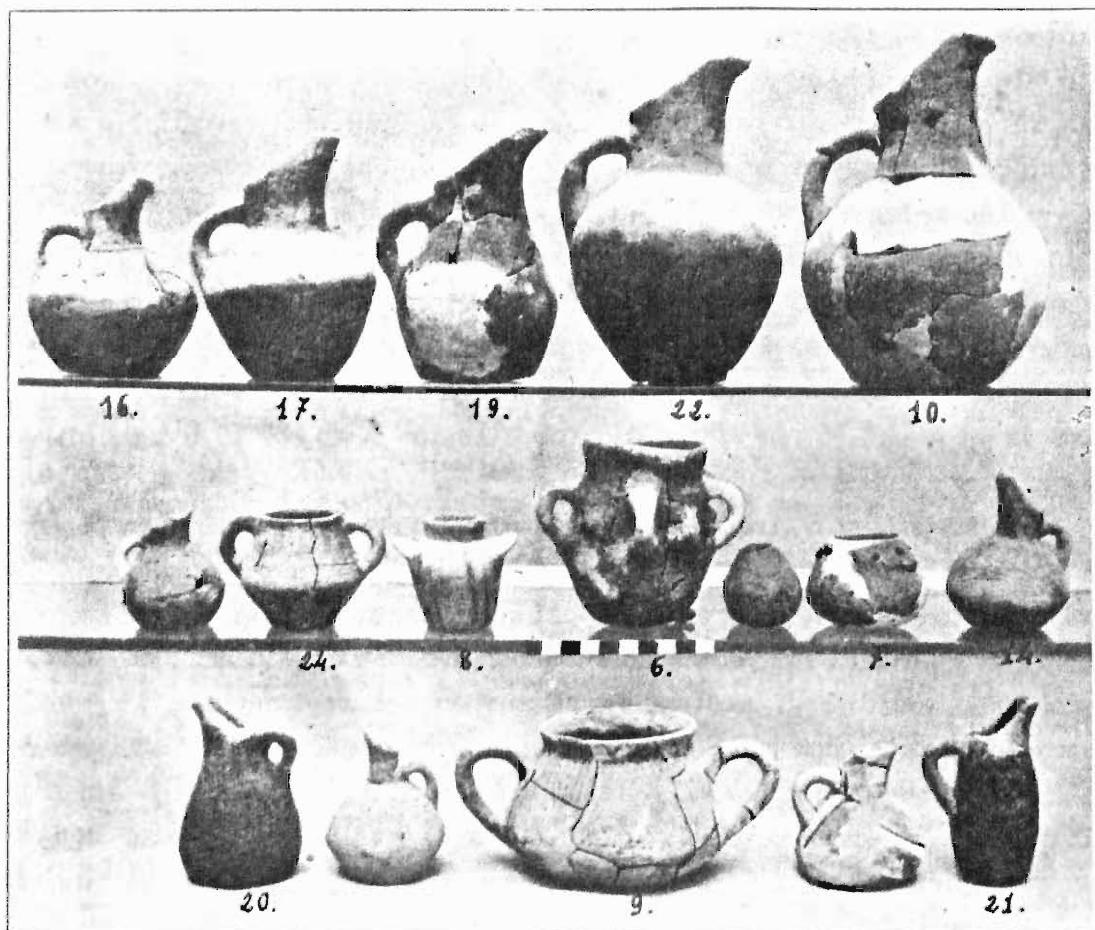
έὰν παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ ἄλλοι τυχὸν ὑπάρχοντες σκελετοὶ διελύθησαν πλήρως εἰς κόνιν.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τάφου παρετηρήθη ὅτι οὐδαμοῦ ὑπῆρχεν ἡ κυρίως νεκρικὴ ἐπίχωσις, ἡ συνισταμένη ἐκ καθαροῦ, μελανοῦ καὶ λιπαροῦ τὴν ἀφῆν χώματος, ὅπερ προέρχεται ἐκ τῆς σήψεως ὁργανικῶν ούσιῶν. Καὶ εἰς τὰ κατώτατα ἔτι στρώματα τὸ χῶμα ἦτο κατὰ τὴν κυρίως σύστασίν του ἡ ἐρυθρωπὴ γῆ τῶν πέριξ, ἀναμεμειγμένη μετὰ μικροτάτων λιθαρίων, ἅτινα φυσικῶς συνυπάρχουσιν ἐντὸς τῆς γῆς ἐκείνης. Τὸ φαινόμενον τοῦτο, τὸ ὅποιον ἔξηγεται καὶ τὸ μέγα πάχος τῆς ἐντὸς τοῦ τάφου ἐπιχώσεως, παρὰ τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν νεκρῶν, ἐρυθρηνεύεται, νομίζω, ἀν παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ τάφου εἶχε ριφθῆ χῶμα, τὸ ὅποιον παρεμερίζετο ὀσάκις ἐπρόκειτο νὰ ἀφαιρεθῇ ἡ κεντρικὴ πλάξ τῆς στέγης, ἵνα ταφῇ νέος νεκρὸς (διότι ὡς θὰ ἴδωμεν οἱ νεκροὶ ἀναμφισβήτητος ἐθάπτοντο ἀνωθεν). Οὕτως ἔπιπτεν ἀναγκαίως ἑκάστοτε καὶ ὀλίγον χῶμα ἐντὸς τοῦ τάφου, παρεσύρετο δ' ἔτι περισσότερον διὰ τῶν βροχῶν, διὰ μέσου τῶν μεγάλων κενῶν, ἅτινα ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν λίθων. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ἐν τῇ εἰκ. 19 ἀναπαρέστησα ἐπὶ τῆς στέγης λεπτὸν στρῶμα χώματος.

Ἄξιοπαρατήρητον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὅμοῦ μετὰ τῶν ἀνθρωπίνων εὑρέθησαν καὶ ὀστᾶ διαφόρων ζῷων ἐντὸς τοῦ τάφου εἰς τὰ κατώτατα στρώματα. Τὰ ὀστᾶ ταῦτα περιγράφονται κατωτέρω, ὅμοῦ μετὰ τῶν εὑρημάτων.

Τὰ εὑρήματα ἐκ τοῦ τάφου Κράσι ἡσαν γενικῶς ἐλάχιστα καὶ πενιχρά, ἐγένοντο ὅμως τούλαχιστον μερικαὶ στρωματογραφικαὶ παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῶν, διότι τὰ στρώματα ἡσαν εὔτυχῶς ἀδιατάρακτα, δ δὲ τάφος οὐδέποτε ἐκαθαρίσθη, ἵνα ἔξοικονομηθῇ χῶρος διὰ νέους νεκρούς (ὡς ἐγίνετο ἐν Μεσαρῷ). Αἱ παρατηρήσεις αὗται ἐγένοντο κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: Ἀνεσκάφη κατὰ πρῶτον μόνον τὸ ἥμισυ τοῦ τάφου (τὸ ΝΑ) μέχρι τοῦ πυθμένος, εἴτα δ' ἐπεχειρήθη καὶ τοῦ δευτέρου ἥμισεος ἡ σκαφὴ καὶ ἐμετρεῖτο τὸ ὑψος, εἰς τὸ ὅποιον ἐσημειοῦτο ἔκαστον εὑρημα. Οὕτω εἰς τὰ ἀνώτατα στρώματα εὑρέθη τὸ κυλινδρικὸν ἐκ ποικιλοχρώμου στικτοῦ λίθου ἀντικείμενον εἰκ. 15, 49. Εἰς ὑψος 0,40 ἀπὸ τοῦ πυθμένος εὑρέθη ἡ πρόχοις εἰκ. 9, 10, ἐντὸς τῆς ὅποιας ὑπῆρχε ὀστάριον ταρσοῦ ἢ δακτύλου. Εἰς ὑψος περίπου 0,20 εὑρέθησαν δύο τροχοειδῆ σφινδύλια ἐκ στεατίτου καὶ δύο μικρὰ χαλκᾶ κοπίδια (εἰκ. 15, 48 καὶ 13, 34), ἔτι δὲ λεπίδες τινὲς ὀψιανοῦ. Εἰς ἔτι βαθύτερα στρώματα εὑρέθη τὸ μολύβδινον περίαπτον εἰκ. 14, 38. Εἰς τὰ βαθύτατα στρώματα, ἦτοι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ δαπέδου, εὑρέθησαν ἐν χαλκοῦ μαχαιρίδιον, δύο μικρότερα καὶ τρεῖς βελόναι. Ταῦτα ἔκειντο ἀριστερὰ τῆς θύρας, δεξιὰ δὲ ταύτης, εἰς τὰ βαθύτατα ἐπ' ἵσης στρώματα, εὑρέθησαν τέσσαρα διάτρητα ἀργυρᾶ δισκάρια (εἰκ. 14, 42) καὶ χαλκῆ καρφίς, ἔτι δὲ περαιτέρω δύο ψέλια καὶ εἰς δακτύλιος ἔξι ἀργυροῦ σύρματος (εἰκ. 14, 39 - 40). Ἐφαπτόμενον πρὸς ταῦτα

εύρεθη ἐν ἀγγεῖον ἐκ μέλανος καπνιστοῦ πηλοῦ, ἀτελέστατα ὠπτημένον, εἰς τρόπον ὥστε κατέστη ἀδύνατος ἡ ἔξαγωγή του ἐκ τοῦ πέριξ χώματος, ὅπερ ἦτο πολὺ σιληρότερον ἢ ὁ πηλὸς καὶ εἶχεν ἐκ τῆς πανταχόθεν συσφίγξεως τεμαχίσει τὰ τοιχώματα. Ἐκ τοῦ ἐντὸς τοῦ ἀγγείου ἀποκρυσταλλωθέντος χώματος ὑπῆρξε δυνα-

Eἰκ. 9. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου.

τὸν νὰ κερδηθῇ τούλαχιστον τὸ σχῆμα καὶ αἱ διαστάσεις. (Σχῆμα φακοειδὲς ἢ μᾶλλον λεβητοειδές, ὕψος 0,04 καὶ μεγίστη διάμ. 0,09). Ἐντὸς αὐτοῦ ἦτο καὶ ἐν δοστάριον.⁷ Ετί ἐνδοτέρῳ εύρεθη ἐν ἐλεφάντινον περιάπτον ἐν σχήματι ἄκρου ποδὸς (εἰκ. 15, 56 καὶ εἰκ. 16) καὶ ἐν πήλινον σφονδύλιον. Τέλος παρ' αὐτὴν τὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου εύρεθη ἐν ἐγχειρίδιον (εἰκ. 13, 30), ἐν σφονδύλιον ἀτράκτου, πηλίνῃ κολλυροειδῆς ψῆφος, δύο λεπίδες ὄψιανοῦ, τρία ἐλάχιστα φυλλάρια χρυσᾶ καὶ ἐν ἀργυροῦν παράδοξον διπτέρυγον ἀντικείμενον (εἰκ. 14, 41).

Ταῦτα ἡσαν σχεδὸν καὶ ἐν τῷ συνόλῳ των τὰ εύρηματα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου. Ως βλέπει τις, τὰ πλεῖστα ἔξ αὐτῶν εύρεθησαν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ δαπέδου

τοῦ τάφου, ἐνῷ τὰ ὑπόλοιπα στρῶματα ἥσαν σχεδὸν κενά. Ἀξιον σημειώσεως εἰναι τέλος, διτὶ πάντα τὰ ἀγγεῖα, δσα εὑρέθησαν ἀκέραια, ἔκειντο ἀνεστραμμένα, ὡς εἰ τοῦτο ἐγίνετο σκοπίμως.

Οἱ ἔκτὸς τοῦ τάφου ἐνταφιασθέντες νεκροὶ ἔκειντο κυρίως εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τούτου, περιοριζόμενοι εἰς λίαν στενὸν χῶρον, ἥτοι εἰς ἓν τετράγωνον πλευρᾶς 2 μ. περίπου, δπου εἶχον συσσωρευθῆ ὅλοι οἱ νεκροί. Διὰ τοῦτο παρετηρήθη μεγάλη ἀταξία. Ἀμέσως ἐπὶ τῶν σκελετῶν εὑρίσκοντο πολλάκις ὄγκωδεις λίθοι,

Εἰκ. 10. Γραπτὰ ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου.

ῶν τινες εἶχον συντρίψει τὰ κρανία τῶν νεκρῶν καὶ ἐφήπτοντο τούτων. Προφανῶς οἱ λίθοι οὗτοι ἐπιπτον ἐκ τῶν τοίχων τοῦ τάφου. Ἐνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων ταφῶν τὰ ὁστᾶ εὑρίσκοντο ἐν μεγάλῃ ἀταξίᾳ καὶ οὐδὲν ἥτο δυνατὸν νὰ συναχθῇ περὶ τῆς θέσεως τῶν νεκρῶν, φαίνεται ὅμως δτι οὗτοι εἶχον ὀκλάζουσαν στάσιν. Τὰ κρανία εὑρίσκοντο τὰς περισσοτέρας φορὰς κατὰ τεμάχια εἰς δύο καὶ τρεῖς θέσεις, ἀπεχούσας ἀλλήλων 15,30 ἥ καὶ 50 ἑκατοστά, ἐνίστε καὶ περισσότερον. Ἡ διατήρησις τῶν ὁστῶν ἥτο γενικῶς πολὺ κακή, οὐδεμίᾳ δὲ θέσις τῶν κτερισμάτων ὡς πρὸς ταῦτα ἥτο δυνατὸν νὰ καθορισθῇ. Διὸς ἥ τρις παρουσιάσθησαν μικραὶ πρόχοι ἐφαπτόμεναι τῶν κρανίων.

Μετροῦντες δσον τὸ δυνατὸν μετ' ἀκριβείας τὰ παρουσιάζόμενα κρανία, ἐξηκριβώσαμεν δτι εἰς τὸν χῶρον ἔκεινον εἶχον ταφῆ περὶ τὸν δέκα νεκροί. Ἐνεκα

οὐ τεμαχισμοῦ τῶν κρανίων ὁ ἀριθμὸς δύναται νὰ κυμανθῇ μεταξὺ δύο ἢ τριῶν μονάδων (ἀλλ’ οὐχὶ περισσότερον), ἐπὶ πλέον ἢ ἔλαττον. Ἐκ τῶν σιαγόνων καὶ τῶν ὀδόντων συμπεραίνεται ὅτι οἱ ταφέντες ἵσαν συνήθως μὲν ἄτομα ἀκμαίας ἥλικίας (όδοντοστοιχίαι πλήρεις καὶ καλῶς ἀνεπτυγμέναι), ἀπαξ δὲ καὶ παῖς.

Τὰ εὑρήματα συνίσταντο κυρίως ἐξ ἀγγείων, καὶ δὴ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς μικρῶν πρόχων. Περὶ τὰ δέκα ἐξήχθησαν ἀκέραια, τὰ δὲ λοιπὰ εἰς τεμάχια, ἐξ ὧν ὅμως κατόπιν ἐλάχιστα ἀγγεῖα κατέστη δυνατὸν νὰ συγκροτηθῶσιν ἔνεκα τοῦ εὐθρύπτου τῶν ὀστράκων. Ἐπ’ ἵσης εὑρέθησαν καθ’ ὅλον τὸν χῶρον διεσκορπισμένα τὰ τεμάχια τοῦ λιθίνου ἀγγείου (πίν. 4, 28), ὀλίγαι λεπίδες ὀψιανοῦ, μία κοίλη κυλινδρικὴ ψῆφος ἐξ ὀστοῦ (ἀριθ. 55, εἰκ. 15), τρεῖς ἄλλαι λίθιναι διαφόρων σχημάτων καὶ ἡ μοναδικὴ ἐκ τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς λιθίνη σφραγὶς (ἀριθ. 51, εἰκ. 15). Μετάλλινα εὑρήματα ἐσημειώθησαν μόνον τὸ ἥμισυ μικροῦ χαλκοῦ κοπέως καὶ μία ψῆφος περιάπτου, ἥτις μνημονεύεται καὶ ἀπεικονίζεται (εἰκ. 13, 37) μόνον διότι εἶναι σκωρία ἀπλῆ χαλκοῦ καὶ ὑποδεικνύει ὅτι προέρχεται ἐκ μέρους, ὃπου ἐγίνετο ἐκκαμίνευσις.

‘Η συστὰς αὗτη τῶν τάφων ἦτο ἡ μόνη ἀξιόλογος. Καθ’ ὅλην τὴν ὑπόλοιπον ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τάφου εὑρέθησαν μόνον κατὰ τὸ νότιον μέρος δύο τεμαχισμένοι μικροὶ πίθοι (ὅ εἰς εἰκ. 12) περιέχοντες ὀστᾶ παιδίων. Τέλος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος πρὸ τῆς εἰσόδου καὶ δεξιὰ τοῦ πλακοστρώτου, ὃπου ὑπῆρχε σωρεία ἀτάκτως ἐρριμμένων λίθων, εὑρέθη μία ταφὴ παρ’ ἣν τεμάχιά τινα ἀγγείων καὶ μικρὰ πρόχους. Ἐπίσης κατὰ τὸ μέρος τοῦτο εὑρέθησαν δύο μόνον μικρὰ τεμάχια φιαλιδίου ἐκ στεατίτου, συμπληρωθέντα εἰς τὸ ἀγγεῖον (πίν. 4, 29). Τέλος κατὰ τὸ ἀνατολικώτατον ἄκρον τοῦ πλακοστρώτου εὑρέθη ἄλλη ταφὴ μετ’ ἀσημάντων μόνον ὀστράκων.

Ἐν λίαν χαρακτηριστικὸν γεγονὸς εἶναι τὸ ἀκόλουθον, ὅτι καθ’ ὅλην τὴν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου ἔκτασιν εὑρέθησαν ἄφθονα τεμάχια τῶν μαύρων καπνιστῶν ἀγγείων τῆς συλλογῆς Πύργου¹. Τὰ ἀγγεῖα τῆς συλλογῆς ταύτης εὑρέθησαν καὶ ἐντὸς τοῦ τάφου εἰς τὰ κατώτατα στρώματα, ἐν ᾧ οὐδὲν μόνον ὀστρακον εὑρέθη κατὰ τὰ ὑπόλοιπα μέρη τὰ δύοια περιεῖχον τὰς μνημονευθείσας ταφάς.

ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Ἐκ τῶν εὑρημάτων τοῦ παρόντος τάφου, τὰ δύοια ἀπεικονίζονται σχεδὸν ἄπαντα ἐνταῦθα, περιγράφονται ἐνταῦθα τὰ σπουδαιώτερα. Προκειμένου περὶ τῶν ἀγγείων ἐκρίθη περιττὸν νὰ σημειοῦται ἡ τεχνικὴ κατασκευὴ ἐκάστου, διότι πάντα

¹ Καπνιστὰ καλῶ ταῦτα καθ’ ἔξιν, περὶ τῆς τεχνικῆς ὅμιως κατασκευῆς αὐτῶν δὲν ἔχομεν ἔτι σαφῆ ιδέαν, παρ’ ὅλα τὰ γραφέντα.

ἀνεξαιρέτως τὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου Κράσι εἶναι χειροποίητα. Εἰς τὸ τέλος τῆς περιγραφῆς ἐκάστου ἀντικειμένου σημειοῦται ἂν εὑρέθη ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ τάφου.

Α' ΠΗΛΙΝΑ ΑΓΓΕΙΑ

1) Μικρὸν ἀγγεῖον ἐκ μέλανος καθαροῦ πηλοῦ, φέρον σφαιρικὴν πεπιεσμένην κοιλίαν ὑψηλὸν διπλωσοῦν λαιμὸν καὶ δύο καθέτως τετρημένας ἀποφύσεις κατὰ τὸ ἄνω μέρος τῆς κοιλίας. Οὐδὲν ἵχνος στιλβώσεως. $\Upsilon\psi.$ 0,065. Πίν. 4. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ἐπὶ τοῦ πυθμένος.

2) "Αωτὸν κύπελλον μετὰ βάσεως, ἔχον κωδωνοειδὲς σχῆμα. Πηλὸς καστανομέλας ἀκάθαρτος." Αγνωστον ἂν ὑπῆρχε στίλβωσις, διότι ἡ ἐπιφάνεια εἶναι λίαν διαβεβρωμένη. $\Upsilon\psi.$ 0,075. Διάμ. 0,085. Πίν. 4 καὶ εἰκ. 18. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

3) Τεμάχια συμπληρωθέντα εἰς σκυφοειδὲς ἀγγεῖον μετὰ δύο καθέτως τετρημένων ἀποφύσεων καὶ σωληνωτῆς προχύσεως. Πηλὸς ὁ αὐτὸς καὶ τοῦ προηγουμένου ἀγγείου. Πίν. 4. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

4) Ἀγγεῖον ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ τὰ δύο προηγούμενα μέλανος πηλοῦ, μετὰ δύο καθέτως τετρημένων ἀποφύσεων. Εἰς μερικὰ μέρη διασφέζει τὴν στίλβωσιν. Συνεπληρώθη εἰς τὸ ἀγγεῖον πίν. 4. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

5) Ἀγγεῖον ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ τὰ δύο προηγούμενα πηλοῦ μετὰ δύο καθέτως τετρημένων ἀποφύσεων. Ἔνιαχοῦ διατηρεῖ τὴν λαμπρὰν μηχανικὴν στίλβωσιν. Συνεπληρώθη εἰς τὸ ἀγγεῖον πίν. 4. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

6) Χονδροειδὲς ἀγγεῖον μετὰ παχυτάτων τοιχωμάτων. Ἐχει σχῆμα κυλινδροειδὲς καὶ λίαν ἀσταθῆ βάσιν. Φέρει σταυροειδῶς τέσσαρας καθέτους τοξοειδεῖς λαβὰς καὶ μεταξὺ τούτων τέσσαρας μαστοειδεῖς ἔξιογκώσεις. Πηλὸς ὠχρός κεραμεοῦς λίαν ἀκάθαρτος. $\Upsilon\psi.$ 0,10. Εἰκ. 9. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, εἰς ὥψος 0,20 ἀπὸ τοῦ πυθμένος.

7) Μικρὸν ἀωτὸν ἀγγεῖον, ἔχον περίπου τὸ σχῆμα σύκου, μετὰ εὐρέος ἀρκούντως στομίου. Πέριξ τούτου φέρει δόπας, ὃν τρεῖς μεγαλύτεραι τῶν λοιπῶν, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς μικρὰς ἔξιογκώσεις ἐπεχούσας τὴν θέσιν λαβῶν. Πηλὸς ἀκάθαρτος κιτρινερύθρου χρώματος. $\Upsilon\psi.$ 0,05. Εἰκ. 9. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

8) Μικρὸν δίωτον ἀγγεῖον ἔξι ὠχροῦ, εὐθρύπτου καὶ καθαροῦ πηλοῦ, δπερ ἔφερε διὰ μέλανος χρώματος καθέτους γραμμὰς ἐπὶ τῆς κοιλίας. $\Upsilon\psi.$ 0,058. Εἰκ. 9 καὶ 10α Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

9) Λεβητοειδὲς ἀγγεῖον μετὰ δύο καθέτων λαβῶν καὶ πρὸς τὰ ἔξω κλινόντων χειλέων. Ἐπὶ τοῦ βαθυκιτρίνου πηλοῦ φέρει δι' ἐρυθροῦ χρώματος πριονοειδῆ γραμμὴν πέριξ τῶν χειλέων καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος καθέτους παραλλήλους γραμμάς, κατὰ δὲ τὸ μέσον δύο τοιαύτας χιαστὶ τεμνομένας. Πηλὸς λίαν καθαρός,

τοιχώματα λεπτά. "Υψ. 0,083. Διάμ. χειλέων 0,08. Εἰκ. 9 καὶ 10β. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

10) Πρόχους μετὰ σφαιροειδοῦς κοιλίας καὶ ἀρκούντως ἀνεπτυγμένου λαιμοῦ, ἐφ' οὗ δύο μαστοειδεῖς ἔξογκώσεις. Πηλὸς καθαρὸς κεραμεοῦ σκοτεινοῦ χρώματος. "Υψ. 0,18. Εἰκ. 9. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου εἰς ὑψος 0,40 ἀπὸ τοῦ πυθμένος.

11) Εὐρὺ φιαλοειδὲς ἄωτον ἀγγεῖον ἐκ μέλανος καθαροῦ πηλοῦ, δστις εἶχε στιλβωθῆ διὰ τριβῆς. Συνεπληρώθη."Υψ. 0,055. Διάμ. ἔξωτ. 0,11. Πίν. 4 καὶ εἰκ. 18. Ἐκτὸς τοῦ τάφου, χῶρος πρὸ τῆς εἰσόδου.

12) Ποτήριον ἀμφικωνικὸν ἐν σχήματι δισκοποτήρου. Πηλὸς ἔξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς μέλας, στιλβωθεὶς διὰ τριβῆς, ἐν τῷ πυρῆνι του ὅμως κεραμόχρους. Κατὰ τὸ σημεῖον ἐνώσεως τῆς βάσεως πρὸς τὸ δοχεῖον ἀνάγλυφος δακτύλιος. Ἡ βάσις φέρει δριζοντίας αὐλακώσεις. Συνεπληρώθη καὶ ἐδόθη εἰς αὐτὸν ὑψος 0,165. Πίν. 4. Ἐκτὸς τοῦ τάφου, χῶρος πρὸ τῆς εἰσόδου.

13) Ἡ βάσις ὁμοίου, ἀλλὰ διπλασίου τὸ μέγεθος ποτηρίου. Πίν. 4.

14) Προχοῖδιον ἐκ καθαροῦ ξανθοῦ πηλοῦ, ἐφ' οὗ διακόσμησις διὰ μέλανος χρώματος, συνισταμένη ἐκ δύο συγκλινουσῶν σειρῶν ὁμορρόπων γωνιῶν, περιορίζομένων ὑπὸ εὐθειῶν τοιούτων. Συνεπληρώθη ἡ λαβὴ καὶ τὸ ράμφος. "Υψ. 0,08. Εἰκ. 9 καὶ 10γ. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

15) Προχοῖδιον ὡς τὸ προηγούμενον. Διακόσμησις ἐκ μιᾶς συνεχοῦς μελαίνης γραμμῆς, ἥτις ἀρχομένη ἐκ τοῦ κάτω ἡμίσεος τῆς κοιλίας διαγράφει περὶ αὐτὴν δύο ζώνας, ἀνέρχεται εἰτα ἐπὶ τοῦ ὕμου, ἐφ' οὗ διαγράφει ἐπίσης μίαν ζώνην καὶ τελευτῇ ἐλισσομένη ἅπαξ περὶ τὸν λαιμόν. Συνεπληρώθη τὸ ράμφος. "Υψ. 0,095. Πίν. 4 καὶ εἰκ. 10δ. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

16) Μικρὰ πρόχους. Πηλὸς ὡς αἱ προηγούμεναι. Ἐφερε μέλαν γάνωμα, νῦν λίαν ἔξιτηλον. Συνεπληρώθη."Υψ. 0,105. Εἰκ. 9. Δυτικὴ πλευρὰ τάφου.

17) Πρόχους ἐκ τοῦ αὐτοῦ καθαροῦ πηλοῦ, ἥτις ἦτο ἐπίσης κεκαλυμμένη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γανώματος. Ἡ σύνδεσις τῆς κοιλίας πρὸς τοὺς ὕμους μᾶλλον ἀπότομος ἢ εἰς τὰ προηγούμενα παραδείγματα. Συνεπληρώθη ἐλαφρῶς τὸ ράμφος. "Υψ. 0,13. Εἰκ. 9. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

18) Προχοῖδιον ἔξ ὀχροῦ καθαροῦ πηλοῦ, ἀνευ ἵγνους γανώμανος. "Υψ. 0,08. Πίν. 4. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο εἶναι σπουδαῖον διὰ τὴν διδακτικότητά του ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς τῶν πηλίνων μετὰ στενοῦ στομίου σκευῶν. Ἀφ' οὗ δηλ. ὁ τεχνίτης κατεσκεύαζε μέχρι τινὸς τὸ ἀγγεῖον του κατ' εὐθεῖαν ἐκ τεμαχίου πηλοῦ, εἰτα διὰ νὰ κατασκευάσῃ τὸ ἔτερον ἥμισυ, δπερ ὡς ἐκ τῆς στενότητός του δὲν ἔχωρει τὴν χεῖρα ἔνδοθεν, εἰργάζετο κατὰ τὸν τρόπον τὸν ἀποκαλούμενον «αι

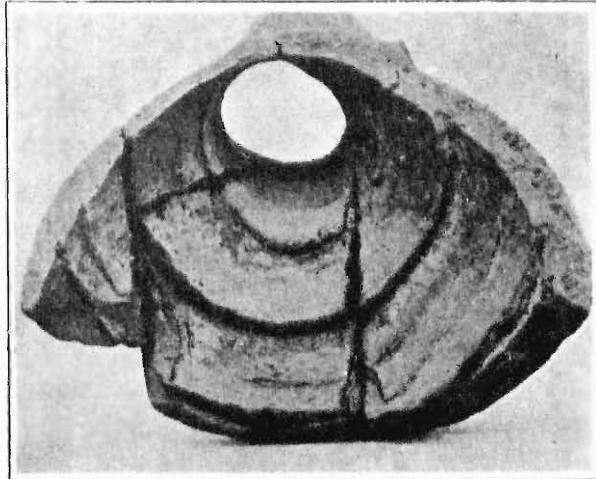
colombin». Ἐπλαττε δηλ. τὸν πηλὸν εἰς ἐπίμηκη ταινίαν, τὴν δποίαν περιελίσσων εἴτα ἐφ' ἔαυτὴν ἔδιδεν εἰς τὸ ἀγγεῖον τὸ ποθούμενον σχῆμα. Ἐξωθεν ἡφάντιζε διὰ τῆς χειρός του ἢ ἀλλως τὰ σημεῖα ἐνώσεως τῆς ταινίας, ἔσωθεν δὲ ἐλείαινε, κεφαλαιωδῶς τούλαχιστον τὴν ἐπιφάνειαν, διὰ ξυλίνου φαδοειδοῦς ἐργαλείου. Πολλάκις δμως ἡμέλει νὰ πράξῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο, ὡς ἀκριβῶς ἐνταῦθα, δποὶ ἡ περιελισσομένη πηλίνη ταινία φαίνεται ἐναργῶς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου. Ἡ παρατιθεμένη εἰκ. 11 παριστᾶ εἰς φυσικὸν μέγεθος τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου τούτου. Ἡ αὐτὴ μέθοδος, ἀλλ' ὀλιγώτερον σαφής, ἔχει παρατηρηθῆ καὶ ὑπὸ τοῦ Χατζιδάκη εἰς ἀγγεῖα τῆς Τυλίσου¹.

19) Πρόχους ἐξ ἐρυθρωποῦ ἀκαθάρτου πηλοῦ, ἥτις δὲν φέρει ἔκδηλον λαιμόν, ἀλλ' ἡ ἀπιοειδής κοιλία συνέρχεται ἀνω ἀπ' εύθειάς εἰς τὸ στόμιον. Κατὰ τὰ πλάγια τῶν χειλέων δύο μαστοειδεῖς ἀποφύσεις. Υψ. 0,133. Εἰκ. 9. Δυτ. πλευρὰ τοῦ τάφου.

20) Ὄμοιον καὶ ἐξ δμοίου πηλοῦ προχοῖδιον, τὸ σῶμα δμως μᾶλλον ἀσκοειδές. Συνεπληρώθη τὸ φάρος. Υψ. 0,09. Εἰκ. 9. Δυτ. πλευρὰ τοῦ τάφου.

21) Προχοῖδον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀκαθάρτου πηλοῦ. Τοιχώματα παχύτατα. Τὸ σῶμα λίαν λαγαρόν, ἀτραχτοειδές. Ο λαιμὸς ἔξαφανζεται δλως. Συνεπληρώθη ἡ λαβὴ καὶ τὸ φάρος. Υψ. 0,097. Εἰκ. 9. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

22) Πρόχους ἐκ ξανθοῦ καθαροῦ πηλοῦ, ἀνευ οὐδενὸς ἵχνους ἐπιχρίσματος. Αὗτη παρουσιάζει δύο ἀσυνήθη φαινόμενα: Πρῶτον ὅτι ὁ πυθμὴν ἔξωτερικῶς ἐπερρώσθη καὶ ἔγινεν εὔσταθέστερος διὰ προσθήκης τεμαχίου πηλοῦ, δπερ ἀτελῶς μόνον συνεκολλήθη πρὸς τὰ παλαιὰ τοιχώματα τοῦ ἀγγείου. (Τοῦτο φαίνεται καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνος). Δεύτερον ὅτι ἐπὶ τῆς κοιλίας φέρει τὸ ἀγγεῖον τοῦτο μελανίζούσας κηλῖδας καὶ πέριξ τούτων ἐρυθρωπὴν ἐπιφάνειαν ἐξ ἰσχυρᾶς δπτήσεως. Προφανῶς ἡθέλησεν ὁ τεχνίτης νὰ μιμηθῇ τὸν φυθμὸν Βασιλικῆς ἀλλ' ἀπέτυχε,

Εἰκὼν 11.

Τὸ ἐσωτερικὸν ἀνω ἥμισυ τῆς ὑπὸ δρ. 18 πρόχου, δεικνύον τὴν μέθοδον κατασκευῆς διὰ ταινίας ἐκ πηλοῦ.

¹ Αρχ. Ἔφημ. 1912, σελ. 226 - 7, περὶ δὲ τῆς τεχνικῆς τῶν ἀγγείων τούτων L. Franchet, Ceramique primitive κλπ. 50.

διότι δηλός του ούδεν ἔφερεν ἐπίχρισμα (*engobe*)¹. "Υψ. 0,17. Εἰκ. 9. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

23) Μικρὸν ἀγγεῖον ἔξι ἑρυθροῦ, ἀρκούντως καθαροῦ πηλοῦ, μετὰ δύο δριζοντίων τοξοειδῶν λαβῶν κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας. Ἐφερεν ἐπίχρισμα μέλαν. "Υψ. 0,07. Πίν. 4. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

24) Μικρὸν εὐρύστομον ἀγγεῖον μετὰ φακοειδοῦς ἔξωγκωμένου τοῦ σώματος, φέρον δύο καθέτους τοξοειδεῖς λαβάς. Καλύπτεται ὑπὸ μέλανος χρώματος, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας ἔξοικονομεῖται ἀκάλυπτος δριζοντία ζώνη τοῦ φαιοῦ πηλοῦ, ἐφ' ἣς λοξαὶ ἐγχάρακτοι γραμμαὶ τεμνόμεναι κατὰ ρόμβους. "Υψ. 0,061. Συνεπληρώθη. Εἰκ. 9 καὶ 10ε. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

Εἰκ. 12. Πιθάριον ἐκ τῆς νοτίας ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου.

ἀντὶ λαβῶν, φέροντα ἀνὰ δύο λεπτὰς ὄπας, αἴτινες ὑπάρχουσιν ἀντιστοίχως καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ ἀγγείου. "Υψ. 0,23. Μεγίστη διάμ. 0,205. Πίν. 4. Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου, κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ πλακοστρώτου, δεξιὰ τούτου.

27) Πιθάριον ἐκ κιτρινερύθρου καθαροῦ πηλοῦ, φέρον σχοινοειδῆ ἀνάγλυφον ζώνην δλίγον ὑπὲρ τὸ μέσον καὶ τέσσαρας τοξοειδεῖς λαβάς, ὃν αἱ μὲν δύο μεγαλύτεραι δριζόντιοι ἐκφύονται ἐκ τῆς ἀνωτέρας ζώνης, αἱ δὲ μικρότεραι κάθετοι εὐρίσκονται ὑπὸ τὰ χεῖλη. Συνεπληρώθη. "Υψ. 0,305. Εἰκὼν 12. Νοτία πλευρὰ τοῦ τάφου.

¹ Ηερὶ τῆς τεχνικῆς τῶν κηλιδωτῶν ἀγγείων τοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς ἵδε H. Frankfort, Studies in Early Pottery of Near East κλπ. II, 90 §.

Β' ΛΙΘΙΝΑ ΑΓΓΕΙΑ

28) Φιάλη ἐκ βαθυπρασίνου στεατίτου φέρουσα πρόχυσιν καὶ τρία ὁρίζοντιώς ἐκ τῶν χειλέων φυόμενα ἄτρητα ὅτα. Ἐλλείπουσί τινα τεμάχια ἐξ αὐτῆς. "Υψ. 0,037. Διάμ. ἔξωτ. 0,10. Πίν. 4. Εὑρέθη ἐν τεμαχίοις, ἀτινα ἔκειντο διεσκορπισμένα καθ' ὅλον τὸν χῶρον τῶν ταφῶν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς.

29) Φιαλίδιον ἐκ πρασινομέλανος στεατίτου, οὗτινος δύο μόνον μικρὰ συναπτόμενα τεμάχια εὑρέθησαν, τὸ δ' ὑπόλοιπον συνεπληρώθη διὰ γύψου. Διάμ 0,074. Πίν. 4. Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου, δεξιὰ τοῦ πλακοστρώτου.

Γ' ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

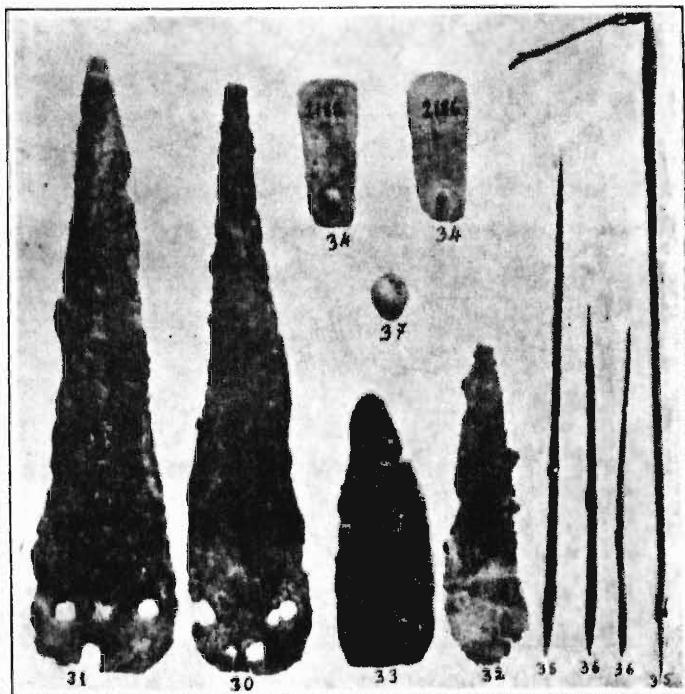
α') Χαλκός.

30) Ἐγχειρίδιον ἀμφίστομον ἐξ ἀρκούντως λεπτοῦ ἐλάσματος, στενούμενον λίαν βαθμιαίως πρὸς τὴν αἰχμήν, ᾧτις εἶναι οὕτω ὀξυτάτη (ἐλλείπει τὸ ἄκρον ταύτης). Κατὰ τὸ μέσον σχηματίζεται λίαν ταπεινὴ ράχις. Ἡ πτέρνα εἶναι ἐστρογγυλευμένη καὶ φέρει τρεῖς ὀπάς τῶν ἥλων, ἐξ ὧν ἡ μία κατὰ λάθος ἤνοιχθη δίς. Μῆκ. 0,109. Εἰκ. 13, 30. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

31) Ἐγχειρίδιον καθ' ὅλα δύμοιον πρὸς τὸ προηγούμενον, ἀλλὰ πλατύτερον ἐλαφρῶς κατὰ τὴν πτέρναν. Μῆκ. 0,116. Εἰκ. 13, 31. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

32) Λεπτότατον ἐλασμα χαλκοῦν, ἔχον καθ' ὅλα τὸ σχῆμα τῶν ἀνωτέρω ἐγχειριδίων, ἀλλ' ἀνευ τῶν ὀπῶν καὶ τῆς ράχεως. Προφανῶς ἀναθηματικὸν καὶ μόνον πρὸς νεκρικὴν χρῆσιν πεποιημένον. Μῆκ. 0,059. Εἰκ. 13, 32. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου βαθύτατα στρώματα.

33) Ἐλασμα χαλκοῦν ἐλαφρῶς κοιλόκυρτον, ἔχον τὸ σχῆμα ἀμφιστόμου μαχαιριδίου. Μῆκ. 0,05. Εἰκ. 13, 33. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

Εἰκ. 13. Ἀντικείμενα ἐκ χαλκοῦ.

34) Δύο μικρὰ κοπίδια, διατηροῦντα καὶ τὸν ἥλον τῆς λαβῆς. Μῆκ. 0,028. Εἰκ. 13, 34. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, εἰς ὑψος 0,25 ἀπὸ τοῦ πυθμένος.

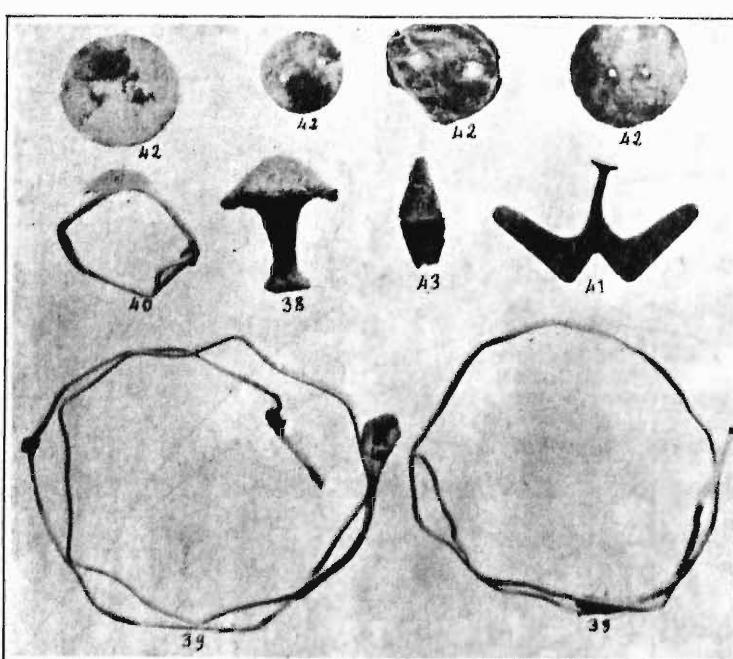
35) Καρφὶς κεκαμμένη (ἴσως τυχαίως) κατ' ὀξείαν γωνίαν εἰς τὸ ἄνω μέρος. Ἡ κορυφὴ ἐσχίσθη εἰς δύο σκέλη, τὰ ὅποια ἔχοντας στερεωθῆ ἡ κεφαλὴ τῆς καρφίδος. Συνολικὸν μῆκος 0,155. Εἰκ. 13, 35. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

36) Τρεῖς ὀπεῖς, φέροντες τὴν μίαν αἰχμὴν στρογγύλην, τὴν δὲ ἑτέραν τετραγώνου τομῆς. Μῆκος τῆς μεγαλυτέρας 0,092, τῆς μικροτέρας 0,062. Εἰκ. 13, 36. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

37) Ἀκανόνιστον τεμάχιον χαλκοῦ κοῖλον ἐσωτερικῶς, ἔξωτερικῶς δὲ σπογγώδους ὑφῆς. Ἰσως λείψανον ἐκκαμινεύσεως χρησιμοποιηθὲν ἀντὶ ψήφου. Διάμ. 0,009. Εἰκ. 13, 37. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

β') Μολύβδινα.

38) Ἀντικείμενον ἐν εἴδει βαριδίου ἔχ συμπαγοῦς μετάλλου, φέρον κατὰ τὸ λεπτότερον μέρος δύο λοξὰς ὀπὰς συνενουμένας εἰς μίαν κοινὴν τοιαύτην (Ἴδε τομὴν ἐν εἰκ. 16). Ἡ διάταξις αὗτη τῶν ὀπῶν, κοινὴ ἐπὶ τῶν σφραγίδων, χρησιμεύει ὅπως ἀναρτᾶται καλῶς τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὅποιον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο περίαπτον. Είναι ὅμως ἐπ' ἵσης προσφυῆς, ὅπως ὑποδεχθῆ τὸ ἄκρον ἐσχισμένης καρφίδος, ὡς ἡ ἀνωτέρω ἀριθ. 35. Κατ' ἀρχὰς μάλιστα ὑπέθεσα, διτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἦτο ἡ κεφαλὴ τῆς ἀνωτέρω καρφίδος, ἀλλ' αἱ διαστάσεις δὲν συμφωνοῦσι. Τὸ μέταλλον είναι σκληρότερον τοῦ καθαροῦ μολύβδου, ὡς δὲ ἐκ

Εἰκ. 14. Ἀντικείμενα ἐξ ἀργύρου (τὸ ὑπ' ἀριθ. 38 ἐκ μολύβδου).

τοῦ χρώματος τῆς ὀξειδώσεως ἐμφαίνεται, θὰ περιέχῃ καὶ ποσότητα ἀργύρου. Μῆκ. 0,027. Εἰκ. 14 καὶ 16. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

γ') Άργυρα.

39) Δύο ψέλια κατεσκευασμένα ἐξ ἀργυρᾶς ταινίας ἀποκοπείσης ἐξ ἐλάσματος. Ἡ ταινία αὗτη περιειλίχθη ἀπλῶς περὶ ἑαυτὴν χωρὶς νὰ συγκολληθῇ, τὸ δὲ ἐν

ἄκρον αὐτῆς πλατυνθὲν διὰ σφυρηλατήσεως ἀπετέλεσεν οἰονεὶ κεφαλήν. Εἰκ. 14. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

40) Δακτύλιος ἀργυροῦς κατεσκευασμένος κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ φέρων δμοίως ἐσφυρηλατημένον τὸ ἐν ἄκρον δίκην σφενδόνης. Εἰκ. 14. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, δμοῦ μετὰ τῶν ψελίων.

41) Ἀντικείμενον ἀποτελούμενον ἐκ στελέχους δμοίου πρὸς τὸ ἄνω μέρος ἥλου, ἐξ οὗ ἐκφύονται δύο πτερυγιοδεῖς λεπίδες λίαν κοπτεραί. Ἡ κεφαλὴ φέρει δύο καθέτους ὅπλας πρὸς ἀνάρτησιν. Μῆκος ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῶν πτερυγίων 0,037. Εἰκ. 14. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

42) Τέσσαρα ἀργυρᾶ δισκάρια ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος, φέροντα ἔκαστον δύο ὅπλας δίκην κομβίων. Διάμ. τοῦ μεγίστου 0,022. Εἰκ. 14.

43) Ἐφθαρμένον κέλυφος ἀργυρᾶς ψήφου, ἣτις εἶχε σχῆμα ἀμφικωνικὸν καὶ ἀπετελεῖτο ἐξ ἀργυροῦ ἐλάσματος περὶ ἑαυτὸν εἰλιγμένου. Εἰκ. 14. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

δ') Χρυσᾶ.

44) Τρία τεμάχια μικρότατα χρυσοῦ φύλλου, ἵσως ἐκ περικαλύμματος ψήφου ἐξ εὐτελεστέρας ὕλης. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

Δ' ΑΝΑΜΕΙΚΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

α') Πήλινα.

45) Δύο σφονδύλια ἀτράκτων ἐκ καστανοφαίου πηλοῦ. Τὸ μεῖζον (διάμ. 0,04) ἀμφίκυρτον, τὸ μικρότερον (διάμ. 0,034) ἐπιπεδόκυρτον. Εἰκ. 15. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

46) Κολλυροειδῆς ψήφος ἐκ καστανοῦ πηλοῦ. Διάμ. 0,015. Εἰκ. 15. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

β') Λίθινα.

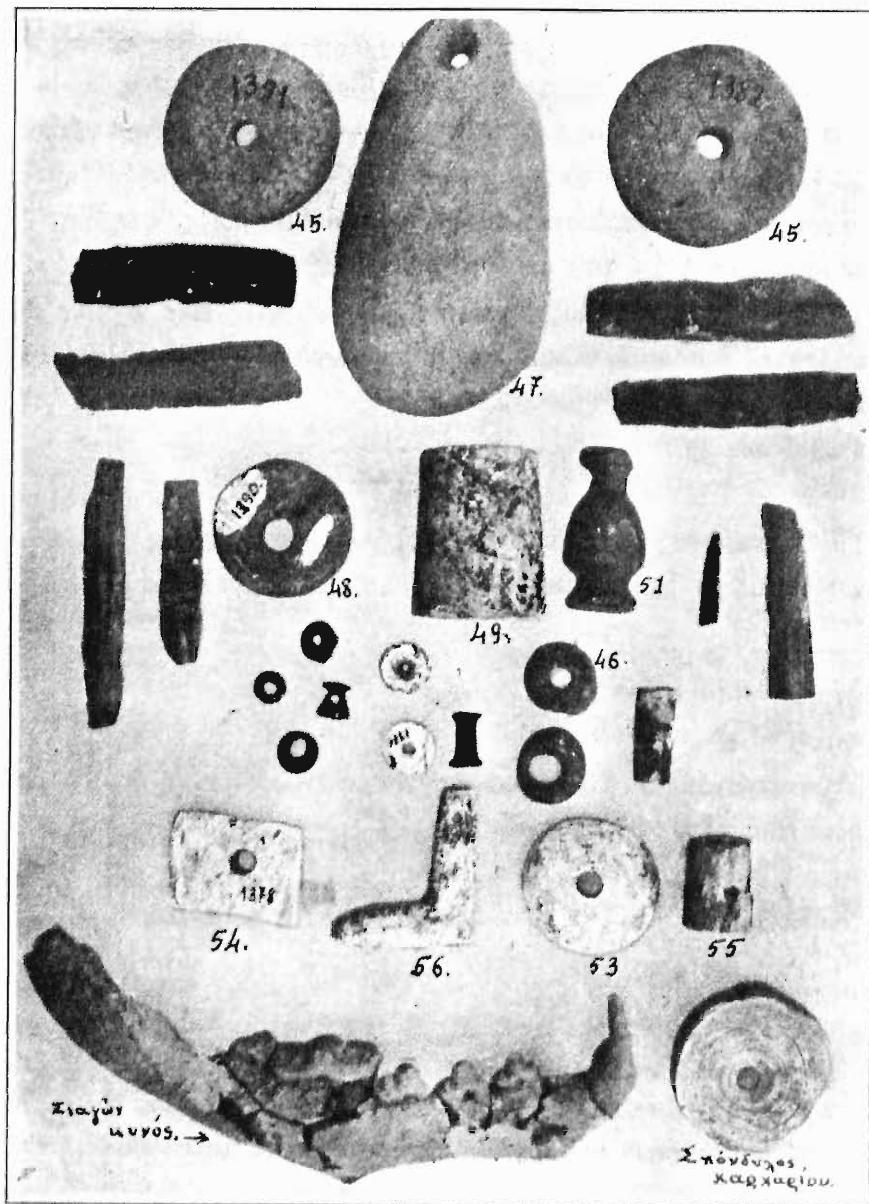
47) Βαρίδιον (ἢ ἵσως ἀκόνη;) συνιστάμενον ἐκ χάλικος φαιοῦ λίθου, ἔχοντος φειδὲς πεπλατυσμένον σχῆμα καὶ φέροντος κατὰ τὸ στενώτερον ἄκρον ὅπλην ὀλμοειδῆ, ἣτις ἡνοίχθη ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων. Μῆκ. 0,075. Μέγιστον πλάτ. 0,04. Εἰκ. 15. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

48) Σφονδύλιον ἐπιπεδόκυρτον ἐκ στεατίτου. Λιάμ. 0,025. Εἰκ. 15. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

49) Λίθινον κυλινδροειδὲς ἀντικείμενον ἐν σχήματι πώματος ἐκ φελλοῦ. Ὁ λίθος εἴναι φαιοῦ χρώματος μετὰ μελανῶν στιγμάτων. Αἱ δύο βάσεις τοῦ κυλίν-

δρου φέρουσιν ἀνωμάλους γλυφάς, ώς εἰς εἰχεν ἐπιχειρηθῆ ἡ κατεργασία τοῦ λίθου εἰς σφραγῖδα. "Υψ. 0,03. Εἰκ. 15. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, ἀνώτατα στρώματα, σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας.

50) Διάφοροι ψήφοι ἐκ στεατίτου καὶ ἄλλων λίθων, ποικίλων σχημάτων.

Εἰκ. 15. Ἀνάμικτα εὑρήματα.

Πᾶσαι σχεδὸν εύρεθησαν εἰς τὴν ἔξωτερικὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τάφου, πλὴν δύο κολλυροειδῶν ἐκ στεατίτου, αἵτινες εύρεθησαν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τούτου. Μία ἐξ αὐτῶν (ἀριθ. καταλογ. 1373) εύρεθη παρὰ τὸ κρανίον ἐνὸς νεκροῦ. Εἰκ. 15 καὶ 16.

51) Σφραγίς ἐξ ἑλαιόχρου στεατίτου ἔχουσα τὸ σχῆμα ὑπέροχου ἴγδίου. Φέρει διακόσμησιν ἐξ εὐθειῶν γραμμῶν τεμνομένων κατ' ὁρθὰς περίπου γωνίας. Εἰκ. 15 καὶ 16. Ἐξωτερικὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

52) Διάφοροι λεπίδες ὀψιανοῦ, ἐξ ὧν εὑρέθησαν περὶ τὰς εἴκοσιν ἐντὸς καὶ ἔκτὸς τοῦ τάφου. Πᾶσαι εἰναι τεθραυσμέναι, τῆς μεγίστης ἀριθμούσης μῆκος 0,052. Προήρχοντο ἐξ εὐτελῶν μικρῶν πυρήνων τοῦ συνήθους μέλανος ὀψιανοῦ τῆς Μῆλου. Εἰκ. 15.

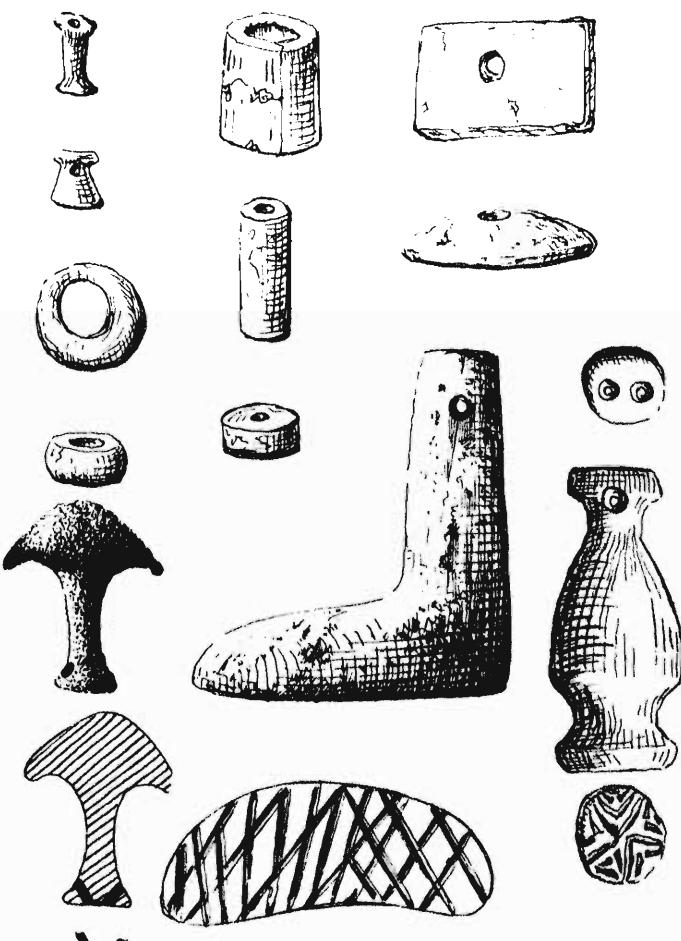
γ) Ἐλεφάντινα.

53) Σφονδύλιον ἐπιπεδόκυρτον ἐξ ἑλεφαντόδοντος. Διάμ. 0,025. Εἰκ. 15 καὶ 16. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

54) Ὁρθογώνιον πλακίδιον ἐξ ἑλεφαντόδοντος, διάτρητον κατὰ τὸ μέσον περίπου. Μῆκος 0,025. Εἰκ. 15 καὶ 16. Ἐξωτερικὸν τοῦ τάφου.

55) Κυλινδρικὴ ψῆφος ἐξ ἑλεφαντοστοῦ φέρουσα εὐρεῖαν ὅπὴν κατὰ τὸν ἄξονα καὶ ἐτέραν μικροτέραν ἐγκαρσίαν. Μῆκος 0,017. Εἰκ. 15 καὶ 16. Ἐξωτερικὸν τοῦ τάφου, δυτικὴ πλευρά.

56) Ὄμοιώματα ἀνθρωπίνου κάτω ποδὸς ἐξ ἑλεφαντόδοντος. Υπὸ τὸ πέλμα γραμμαὶ τεμνόμεναι κατὰ ρόμβους. Υψ. 0,029. Εἰκ. 15 καὶ 16. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

Εἰκὼν 16.

Κοσμήματα καὶ διαφερήματα ἐκ μετάλλου, λίθου καὶ δοτοῦ.

Ε' ΟΣΤΑ ΖΩΩΝ

Τὰ ὄστα ταῦτα εὑρέθησαν κατὰ κανόνα μόνον εἰς τὰ κατώτατα στρώματα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου, περισυλλεγέντα δ' ἐπιμελῶς ὑπεβλήθησαν εἰτα εἰς ἔξτασιν ὑπὸ τοῦ κ. Max Hilzheimer, διευθυντοῦ τῆς παλαιοντολογικῆς συλλογῆς

τοῦ ἐν Βερολίνῳ Märkisches Museum. Ὁ κ. Hilzheimer, διὰ τὴν προθυμίαν καὶ εὐγένειαν τοῦ ὅποιου ὄφείλω καὶ ἐνταῦθα νὰ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου, μοῦ ἀπέστειλεν ἔκθεσιν ἐν ᾧ καθορίζονται ὅλα τὰ λείψανα τῶν εὑρεθέντων ζῷων, ἀτινα κατὰ ταῦτα εἶναι:

- 1) Λαγωὸς (*Lepus creticus* Barrett - Hamilton). Λείψανα δύο τούλαχιστον ζῷων, ὅστις ἔξ ὅλου τοῦ σώματος.
- 2) Πρόβατον ἢ αἴλε. Μόνον ὁδόντες, ἔξ ὡν ἄλλοι ἐφθαρμένοι, ἀνήκοντες εἰς γηραιὸν ζῷον, καὶ ἄλλοι ἀφθαρτοί, ἀνήκοντες εἰς ζῷον νεαρᾶς ἥλικίας.
- 3) Βοῦς. Μόνον ὁδόντες. Μέγα ζῷον. Ἡ ἔξωτερικὴ τῶν ὁδόντων ἐπιφάνεια εἶναι ηὐλακωμένη, ἔξ οὗ συνάγεται ὅτι πρόκειται περὶ κατοικιδίου βοός¹.
- 4) Ὑς. Μόνον εἰς ὁδούς.
- 5) Χήρ (κοινότερον ἔχῖνος ἢ ἀκανθόχοιρος), *Erinaceus nesiotes* Bate. Ὁστις ἔξ ὅλου τοῦ σώματος.
- 6) Κύων μετρίου μεγέθους. Τὸ ἥμισυ τῆς κάτω σιαγόνος καὶ πολλοὶ ὁδόντες, ἔξ οὗ συνάγεται ἡ ὑπαρξίας δλοκλήρου τοῦ κρανίου (Εἰκ. 15).
- 7) Ἐν ειδος καρχαρίου ἢ γαλεοῦ, *Lamna cornubica* Cuv. (Εἰκ. 15). Μόνον εἰς σπόνδυλος, χρησιμοποιηθεὶς πιθανῶς ὡς περίαπτον, διότι εἶναι τεχνητῶς διάτοπος κατὰ τὸ μέσον².

¹ Ἡ πολλάκις ἐπαναληφθεῖσα καὶ διαρκῶς ἐπαναλαμβανομένη δοξασία, διὰ τὸν Κρήτην ὑπῆρξεν ὁ *Bos primigenius* εἶναι ἐσφαλμένη, δὲ πωτὸς δοτις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν πλάνην ταύτην εἶναι δὲ Ἐλβετὸς ζωολόγος C. Keller, ἐν Vierteljahrsschrift der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich, 54 Jahrg. 1909 480 ἔξ. Ἐν Βερολίνῳ εὐρισκόμενος μετέβην ἐπανειλημμένως καὶ ἔξτασα τοὺς δοτεῖνους πυρῆνας κεράτων καὶ ἄλλα λείψανα ὅστῶν *Bos primigenius*. Εἶναι ἀναμφισθήτητον, διὰ πάντα τὰ μέχρι σήμερον διασωθέντα ἐν Κρήτῃ ἀνάλογα λείψανα δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸ ζῷον τοῦτο, ἀλλ' εἰς κατοικίδιον βοῦν, δοτις ἐνδεχομένως εἶναι ἡ μετὰ μακρῶν κεράτων ποικιλία τοῦ στεππαίου βοὸς τῆς ΝΑ Εὐρώπης, δὲ πρωτόγονος ὅμως βοῦς ἀσφαλῶς δὲν εἶναι. Ὁ Keller ἔθεωρης καὶ τὸν ταῦρον ἐπὶ τῆς γνωστῆς τοιχογραφίας τῆς ταυρομαχίας ἐκ Κνωσοῦ ὡς *bovem primigenium*. Ἐν τούτοις καὶ μόνον τὸ γεγονός, διὰ τὸν οὗτος εἰκονίζεται κηλιδωτός, ἀποκλείει πᾶσαν ταύτισιν τοῦ παριστανομένου ζῷου πρὸς τὸν πρωτόγονον ταῦρον.

² Παραθέτω ἐνταῦθα καὶ τὸ αὐτούσιον κείμενον τοῦ κ. Hilzheimer, ὃς δυνάμενον μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς δρολογίας του νὰ χρησιμεύσῃ πολὺ καλύτερον εἰς τοὺς ειδήμονας ἐκείνους, οἵτινες τυχὸν θὰ ἀσχοληθῶσι περὶ τὰ εὐρήματα ταῦτα:

1. Hase (*Lepus creticus* Barrett - Hamilton).

Reste von mindestens 2 Tieren. Abgesehen von 3 Unterkieferhälften gehören die Reste ausschließlich der hinteren Körperhälfte an. Es liegen vor: 2 Lendenwirbel, 1 Kreuzbeinwirbel, eine Beckenhälfte, 2 ganze Oberschenkel und 1 Bruchstück eines dritten, 1 Fersenbein (*Calcaneus*), 3 Mittelfussknochen.

2. Schaf oder Ziege.

8 Zähne, ein oberes Ende einer Elle (*Ulna*), untere abgefallene Epiphyse eines Metatarsus oder Metacarpus. Auch unter den Zähnen sind einige so wenig abgenutzt, dass sie einem jüngeren Tier angehört zu haben scheinen. Andere sind nach der Abnutzung einem älteren Tiere zuzuschreiben. Zu einer genaueren Bestimmung reichen die vorliegenden Reste nicht.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο τάφος τοῦ Κράσι ἀν καὶ οὐδὲν ἔξαιρετικῶς ἀξιόλογον εὔρημα παρέσχε, δυνάμενον νὰ συγκριθῇ πρὸς τὰ σπουδαιότατα κτερίσματα τῶν τάφων τῆς Μεσαρᾶς, ἐν τούτοις ἀποδεικνύεται μεγίστης σημασίας ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς καὶ καθ' ὅλου ὡς πρὸς τὴν ἴστορίαν τῶν λεγομένων θολωτῶν τάφων τῆς πρωτομινωϊκῆς Κρήτης.

Πρώτιστα πάντων αὐτὴ ἡ θέσις τοῦ τάφου ἀποτελεῖ ἐν ἀξιολογώτατον καὶ ἀπροσδόκητον πονυμ. Εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ θολωτοὶ τάφοι παρετηρήθησαν μέχρι τοῦδε μόνον ἐν Μεσαρᾷ, ἥτοι ἐν τῇ περιοχῇ τῆς μεγάλης πεδιάδος, ἥτις ἔκτείνεται παραλλήλως πρὸς τὴν νοτιωτάτην πλευρὰν τῆς Κρήτης. Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ συναχθῶσι συμπεράσματα περὶ τῆς ἐκ Νότου, ἥτοι τῆς ἐκ Λιβύης καταγωγῆς τῶν τάφων τούτων¹. Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ τάφου Κράσι εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς νήσου, καὶ δὴ εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς παραλίας², εἶναι λίαν ἀξιοπαρατήρητον σύμπτωμα, τὸ δποῖον ἀποβαίνει αὐτόχθονα θεμελιῶδες ἔνεκα τοῦ γεγονότος, ὅτι δὲ τάφος Κράσι οὐ μόνον παλαιότερος τῶν τάφων Μεσαρᾶς ἀποδεικνύεται, ἀλλὰ καὶ ἀναμφισβήτητος μετὰ τῶν Κυκλαδῶν ὁμοιότητας παρουσιάζει. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τὰ εὑρήματα ἔκτείνονται αἱ συγγένειαι αὗται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν οἰκοδομικὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου.

Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὰ εὑρήματα καὶ τὴν παλαιότητα τούτων:

Τὸ χαρακτηριστικώτερον καὶ σπουδαιότερον σύμπτωμα εἶναι ἡ παρουσία

3. Rind.

3 Oberkieferzähne (P_2 , P_3 , M_1) eines grossen Rindes mit stark gefurchter Aussenwand, wohl Hausrind.

4. Schwein.

1 Schneidezahn.

5. Igel (*Erinaceus nesiotis Bate*).

Rechte Unterkieferhälfte, 2 Oberschenkel, 1 Speiche (Radius).

6. Hund.

Eine zerbrochene Unterkieferhälfte eines Haushundes etwa von der Grösse eines Spitzes. Ein weiterer Eckzahn sowie die beiden oberen Eckzähne lassen vermuten, dass der ganze Schädel vorhanden war.

7. Heringhai (*Lamna cornubica Cuv.*).

1 Wirbel, das Loch in der Mitte ist eine künstliche Durchbohrung.

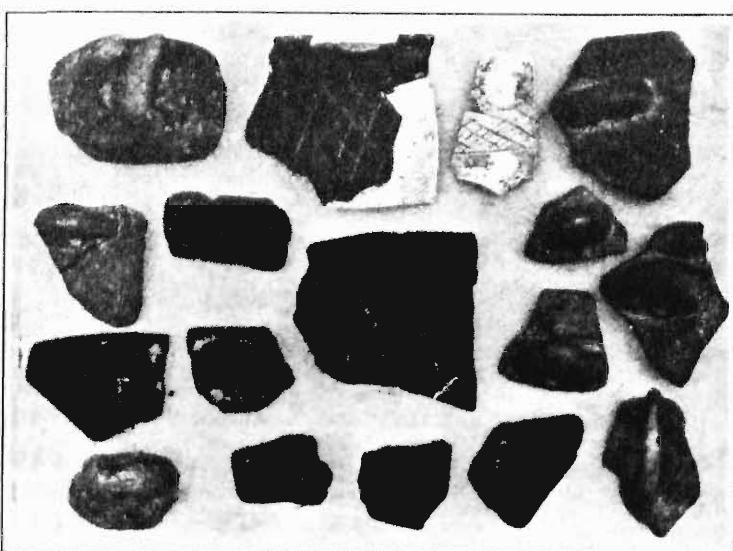
Dr. Max Hilzheimer.

¹ Xanthoudidis - Droop, The vaulted Tombs of Mesara 180 κ. α. Evans, Palace II, 86 ξξ.

² Παρ' ὅλην τὴν βραχώδη ἀπότομον ἀνισφέρειαν καὶ κατωφέρειαν, δι' ἣς θὰ διέλθῃτις ἀναγκαστικῶς, ἀρχεὶ 2 · 2 $\frac{1}{2}$, ὡρῶν πορεία, ὅπως φθάσῃ εἰς τὴν παραλίαν τῶν Μαλίων.

τῶν μελανῶν ἀγγείων τῆς συλλογῆς Πύργου ἐν τῷ τάφῳ Κράσι, ἐν φάσι ἔτέρου ἔξοχως ἐνδεικτική εἶναι ἡ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ τάφου ἀπουσίᾳ παντὸς ἵχνους σφραγίδων καὶ λιθίνων ἀγγείων. Τὰ δύο λίθινα ἀγγεῖα 28 - 29 (πίν. 4), εἰς ἣν προστίθεται καὶ τρίτον τὸ ὑπὸ τοῦ Sir A. Evans κομισθέν, εὑρέθησαν ἐκτὸς τοῦ τάφου, ὡς ἐπ' ἵσης ἐκτὸς τούτου εὑρέθη καὶ ἡ μοναδικὴ ἐκ τῆς δλης ἀνασκαφῆς σφραγὶς ἀριθ. 51, καὶ μάλιστα ἐν καταφανεῖ YM 3 - MM I περιβάλλοντι¹.

Τὰ ἀγγεῖα τῆς συλλογῆς Πύργου εὑρέθησαν ὅλα κολοβά, ὀλίγα μὲν σχετικῶς ἐντὸς τοῦ τάφου, περισσότερα δὲ ἐκτὸς τούτου παρὰ τὴν θύραν, δπου ἵσως

Εἰκ. 17. Ὀστρακα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου.

τηροῦνται ὅπως δήποτε καλῶς (εἰκὼν 17 ἀνω κατὰ τὸ μέσον).

Τὰ ἀγγεῖα τῆς συλλογῆς ταύτης, τὰ δποῖα εἶναι μέχρι τοῦδε λίαν περιωρισμένα ἐν τῇ νήσῳ², ἀποτελοῦσι τὴν κατ' εὐθεῖαν συνέχειαν τῆς Νεολιθικῆς παραδόσεως³ καὶ εἶναι ἡ πρώτη συλλογὴ, ἣτις κατὰ τὴν ἴσχύουσαν διαιρεσιν πίπτει ἐντὸς τῆς ΠΜ ἐποχῆς. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἀπαντῶσι διὰ πρώτην φορὰν ἐντὸς κτιστοῦ τάφου, τοῦ ἐν Κράσι, δην ἀποδεικνύουσιν οὕτω κτισθέντα κατὰ τὴν παλαιοτάτην περίοδον τῆς πρώτης ΠΜ ἐποχῆς, ἐν φάσι τοὺς πολυαρίθμους τάφους τῆς

¹ Περὶ τοῦ δτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς σφραγιδογλυφίας ἐν Κρήτῃ εἶναι κυρίως ΠΜ 3 ἢδε H. Frankfort ἐν Early Pottery of the Near East II, 1927, 123 σημ. 4.

² Κυρίως ταῦτα εἶναι γνωστά μόνον ἐκ τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου Πύργου, 13 χιλιόμ. ἀνατολικῶς τοῦ Ἡρακλείου (Στ. Εανθουδίδης ἐν Ἀρχ. Δελτ. 4, 1918, 136 ἔξ. καὶ Palace of Minos I, Πίναξ ἔναντι σελ. 59, καὶ ἐξ ἐνός ἡ δύο παραδειγμάτων εὑρεθέντων ἐν τῷ λατρευτικῷ σπηλαίῳ Ἀρχαλοχωρίου (BSA 19, 1912 - 18) εἰκόνες ἐν σελίσι 38 - 40). Ἡδη δημως ἀρχίζει νά σημειοῦται ἡ παρουσία των καὶ ἄλλαχοῦ, διότι πλὴν τοῦ Κράσι εὑρέθησαν πρὸ μηνῶν ἀφθονα ὀστρακα ἐν τῷ σπηλαίῳ τῆς Ελλειθυίας παρὰ τὸν Ἀμνισόν.

³ Palace I, 59. Ὅπο τοῦ Frankfort μάλιστα δονομάζονται subneolithic, Studies II 88.

Μεσαράς ούδεν ἴχνος ἔξ αὐτῶν εὑρέθη. Οὗτο λοιπὸν δ τάφος Κράσι ἀποδεικνύεται ἀναμφισβήτητος παλαιότερος πάντων τῶν ὁμοίων τοῦ τῆς Μεσαρᾶς¹, σύγχρονος δὲ πρὸς τὸν τοῦ Πύργου (ὅστις ὅμως ἦτο οὐχὶ κτιστός, ἀλλὰ φυσικὸν σπίλαιον). Πρὸς τοῦτον δὲ συμφωνεῖ καὶ ὡς πρὸς τὸ ἄλλο χαρακτηριστικὸν γεγονός, τὴν ἀπουσίαν δηλ. σφραγίδων, λιθίνων ἀγγείων καὶ γενικῶς πλουσίου κόσμου, ἅτινα μεταγενέστερον εἰσαχθέντα ἀφθονοῦσιν εἰς τοὺς τάφους τῆς Μεσαρᾶς².

Τὰ ὑπόλοιπα κτερίσματα τὰ εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ τάφου Κράσι είναι ἐπ' ἵσης πάντα ΠΜ, ἔκτος τῆς πρόχου 10 (εἰκ. 9) καὶ τοῦ λιθίνου ἀντικειμένου 49 (εἰκ. 15), ἅτινα δύνανται νὰ καταταχθῶσι καὶ εἰς τὴν ΜΜ 1 ἐποχήν, εὑρέθησαν ὅμως, ὡς ἦδη εἰρηται, εἰς τὰ ἀνώτατα στρώματα τοῦ τάφου, σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας.

"Ολως τούναντίον ἰσχύει διὰ τὰ ἔκτὸς τοῦ τάφου εὑρεθέντα ἀντικείμενα, ἅτινα (ἔξαιρουμένων ἐννοεῖται τῶν πρὸ τῆς εἰσόδου εὑρεθέντων ἀγγείων Πύργου), κατατάσσονται εἰς τὴν μεταβατικὴν ἐποχὴν ἀπὸ τῆς ΠΜ εἰς τὴν ΜΜ. Οὗτο καὶ τὰ δύο μοναδικὰ εὑρεθέντα λίθινα ἀγγεῖα 28 - 29 (πίν. 4) ὡς καὶ ἡ μοναδικὴ σφραγὶς 51 (εἰκ. 15 καὶ 16) κατατάσσονται εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχήν. "Ισως κατά τι μεταγενέστερον είναι τὸ πιθάριον εἰκ. 12, ἐνδιαφέρον δ' είναι τὸ ἀγγεῖον 26 (πίν. 4), τὸ δόποιον διστάζει τις ἀν πρέπει νὰ ὀνομάσῃ πυξίδα ἢ μᾶλλον νὰ κατατάξῃ εἰς τὴν τάξιν τῶν σαρκοφάγων (αἱ δόποιαι σημειοῦνται ἦδη ἐπὶ τῆς ΠΜ 3 ἐποχῆς ἐν Πύργῳ, ἐπὶ δὲ τῆς ΜΜ είναι πλέον κοιναί). Πάντως ὡς σαρκοφάγος θὰ ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ περιλάβῃ ἔστω καὶ ἐν ἀρτιγέννητον βρέφος.

'Ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρεθέντων ἀγγείων πλὴν τῶν τῆς συλλογῆς Πύργου ἐνδιαφέροντα είναι καὶ τινα ἄλλα. Τὸ ἐν πίν. 4, ἀριθ. 2 ποτήριον, δπερ διὰ τὸ

¹ "Οτι οι τάφοι Μεσαρᾶς είναι κυριώτατα ΠΜ 2 καὶ ἔξης, ἐκθέτει ζωηρῶς ὁ Frankfort, Studies II, 101, ἀδυνατῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ (ὡς ὁ Ξανθουδίδης) τὴν ἀπουσίαν ΠΜ 1 περιβάλλοντος διὰ τῆς θεωρίας τῆς σύλησεως.

² 'Ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου ἐπέστησα ἦδη τὴν προσοχὴν ἐν Mitteil. üb. Höhlen u. Karstforschung, Jahrg. 1928, Heft 4 ἐν σημειώσει ἀριθ. 16. 'Ο Ξανθουδίδης σημειεῖ ἐπ' ἵσης τὸ ξενίζον αὐτὸν γεγονός, ὅτι ἐν τῷ τάφῳ Πύργου ούδεν ἴχνος λιθίνων ἀγγείων, σφραγίδων καὶ περιεργαίων παρουσιάσθη ('Ἄρχ. Δελτ. 1918, 166 - 7). Τὸ αὐτὸ διέπομεν νῦν καὶ ἐν τῷ τάφῳ Κράσι. Είναι προφανές, ὡς ἄλλως καὶ ὁ Ξανθουδίδης παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἀπουσία αὐτῆ τῶν ἀνωτέρω κτερισμάτων είναι φυσιολογική, δὲν δύναται δηλ. νὰ ἀποδοθῇ εἰς σύλησιν. 'Αλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ τάφοι Μεσαρᾶς ἐκ τῆς παλαιοτάτης περιόδου τῶν ἀπέδωκαν δλίγα μόνον πήλινα ἀγγεῖα, ἐν φιλικοῖς σφραγίδες καὶ λοιπὸς κόσμος είναι κυρίως ΠΜ 3 - ΜΜ 1, δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ διὰ σύλησεως. (Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην εἰσήγαγεν ὁ Ξανθουδίδης καὶ ἐπεδοκίμασεν ὁ Sir A. Evans ἐν τῷ προλόγῳ του ἐν Vaulted Tombs σελ. VI). Προφανῶς τὸ ἔθιμον τοῦ πλουσίως κτερίζειν εἰσήχθη βαθμηδὸν ἐν Κρήτῃ, καὶ ἐπειδὴ συναντᾶται κατὰ πρῶτον ἐν Μόχλῳ (ἡδη ΠΜ 1), δπον εὑρίσκομεν καὶ τὰ ὀραιότατα τῶν λιθίνων ἀγγείων, ὃν τινα ίσως είναι ἀπ' εὐθείας Αιγυπτιακά, φυσικὸν είναι νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο εἰσάγεται ἔξ Αιγύπτου. 'Ἐπ' ἵσης λίαν χαρακτηριστικὸν είναι τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο, δυστυχῶς δι' ἡμᾶς τοὺς ἀρχαιολόγους, λησμονεῖται πάλιν καθ' δλην τὴν ΜΜ καὶ τὴν πρώτην ΥΜ ἐποχήν, δπότε τὰ κτερίσματα είναι μηδαμινά. (Συνήθως μόνον ἐν - δύο πήλινα ἀγγεῖα). 'Η ἐπανεμφάνισίς του κατὰ τὴν ΥΜ 2, Ιδιαίτατα δὲ κατὰ τὴν ΥΜ 3 ἐποχήν, ὑποδεικνύει ἐπίδρασιν τῆς ἡπειρωτικῆς 'Ελλάδος, ίσως μάλιστα καὶ ἀλλοίωσιν ἐν τῇ συνθέσει τοῦ γεγενοῦς πληθυσμοῦ.

βάθιος εἰς τὸ ὅποῖον εὐρέθη πρέπει ἀναγκαστικῶς νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν παλαιοτέραν περίοδον τῆς ΠΜ ἐποχῆς, οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ δτὶ μιμεῖται μετάλλινα πρότυπα. Τοῦτο προδίδει τὸ κομψὸν καὶ εὔκαμπτον σχῆμα του. Ἡ νῦν διάθρωτος ἐπιφάνειά του θὰ ἡτο ἄλλοτε ἐπιμελῶς ἐστιλβωμένη, τὸ δὲ χρῶμα τοῦ τεφρομέλανος πηλοῦ ὑποδεικνύει δτὶ τὸ πρωτότυπον θὰ ἡτο ἀργυροῦν. Μετάλλινα ἀγγεῖα πρέπει νὰ ἦσαν κοινὰ ἥδη ἐπὶ τῆς παλαιοτάτης ἐποχῆς, εὐθὺς μετὰ τὴν νεολιθικήν, ὡς ἥδη δ Frankfort παρατηρεῖ, ἀν καὶ εἰς ἡμᾶς οὐδὲν σχεδὸν παράδειγμα ἔχει ἥδη περισωθῆ¹. Ἀγγεῖα κατατασσόμενα εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ἡμετέρου πηλίνου, ποτήρια μετὰ ποδὸς (footed calices), διεσώθησαν ἐκ τῶν Κυκλάδων οὐ μόνον μιμήσεις, ἀλλ' εύτυχῶς καὶ ἐν τούλαχιστον ἀργυροῦν πρωτότυπον². Ἐπ' ἵσης τὸ ἀργυροῦν πρωτότυπον δυνάμεθα εύτυχῶς νὰ ἀποδεῖξωμεν καὶ δι' ἐν ἄλλο μέλαν ἀγγεῖον, τὴν φιάλην πίν. 4, ἀριθ. 11. Πρόκειται περὶ ἀργυροῦ ἀγγείου ἐκ Κυκλάδων δημοσιευθέντος ὑπὸ Dümmler³. Ἡ εἰκ. 18 δεικνύει τὰ πρωτότυπα ταῦτα καὶ τὰς πηλίνας ἀπομιμήσεις των.

'Ἐκ τῶν ὀλίγων γραπτῶν ἀγγείων ἀτινα εὐρέθησαν ἐν τῷ τάφῳ, καὶ ἀτινα συνελέγησαν ἐπὶ τοῦ ἰχνογραφήματος εἰκ. 10, ἵνα φανῇ καλῶς ἡ διακόσμησίς των, τὸ σπουδαιότερον εἶναι τὸ ἀριθ. 9 (εἰκ. 9 καὶ 10β). Τὰ τοιχώματά του εἶναι λίαν λεπτά, ὁ πηλὸς λεῖος καὶ καθαρός, αἱ δὲ λεπταὶ γραμμαὶ ἔχουσιν ἀχθῆ δι' ἀσφαλοῦς χειρὸς καὶ δι' ὡραίου ἐρυθρωποῦ βερονικίου. Ἡ τεχνοτροπία τῶν ἀγγείων τούτων, ἀτινα δὲν εἶναι πολυάριθμα, ὑπενθυμίζει ζωηρῶς τὸν κατὰ δύο καὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδας μεταγενέστερον πρωτοκορινθιακὸν όυθμόν. Προφανῶς τὸ παρὸν ἀγγεῖον δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἐγχώριον ἀγγειοπλαστικὴν τοῦ Κράσι, ἀλλ' εἰσήχθη ἐξ ἄλλης τινὸς περιφερείας. Ἡ διακόσμησίς του εἶναι τυπικὴ τῆς τελευταίας φάσεως τῆς ΠΜ 1 ἐποχῆς, τὸ δὲ σχῆμα του, ἐφ' ὅσον βλέπω, ἔχει ἀναλογίας μόνον ἐκ τοῦ τάφου Πύργου⁴. Τῆς ἴδιας ἀκριβῶς τεχνοτροπίας εὐρέθησαν τεμάχια ἐνὸς ἔτι ἀγγείου ἐντὸς τοῦ τάφου, τὸ δποῖον ἡτο πρόχους παρομοία πρὸς τὴν γνωστὴν ἐξ 'Αγίου Ὁνουφρίου⁵.

¹ Studies II 66 καὶ σημ. 4.

² AM 11, 1886 σελ. 24 καὶ Beil I, ἀριθ. 4 (ἡμετέρα εἰκ. 18 ἀνω ἀριστερά). Πρβλ. καὶ Frankfort, St. II, 68 περὶ τῆς ἐξ ἀργυρῶν προτύπων καταγωγῆς τῶν φαιῶν καὶ μελανῶν ἀγγείων, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν τῆς συλλογῆς Πύργου. Μὲς πρὸς τὰ τελευταῖα ταῦτα δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀκόμη ἀμφιβολία ἀν τὰ πρωτότυπα ἡσαν ἔστινα, ὡς ὑπετέθη (Pal. I, 59 - 60), ἢ μετάλλινα ὡς θέλει δ Frankfort. Εἶναι ἀληθές, δτὶ τὰς στιλβωτὰς γραμμὰς τὰς μιμουμένας ἵνας τοῦ ἔσλου (Pal. I, πίν. ἔναντι σελ. 59) δὲν κατώρθωσα καὶ ἔγω νὰ ἀνεύρω, δπως καὶ δ Frankfort, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος δμως εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις, δτὶ ἐπὶ ἀγγείων μιμουμένων μετάλλινα πρότυπα προσετέθησαν αὐθαιρέτως αἱ διάτρητοι ἀποφύσεις (Schnurösen). Ἐπ' ἵσης ἐν ἄλλο εἰδος λαθῆς ἐπὶ τῶν ἀγγείων τῆς συλλογῆς Πύργου, ἀπαντῶν καὶ ἐν Κράσι (ἴδε εἰκ. 17 κάτω δεξιά γωνία), φαίνεται μᾶλλον ἐκ τῆς ἔσλογλυφίας νὰ πηγάζῃ ἢ ἐκ τῆς μεταλλοτεχνίας.

³ AM 11, 1886, σελ. 20, Beil. 1, D 8 (ἐξ Ἀμοργοῦ).

⁴ Ἀρχ. Δελτ. 4, 1918, εἰκ. 6 καὶ 7.

⁵ Pal. I, 62, εἰκ. 25.

Τὴν σπουδαιοτάτην ἀπόδειξιν συγγενείας τοῦ τάφου Κράσι πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν Κυκλαδῶν παρέχει ὁ πλοῦτος τῶν ἀργυρῶν κοσμημάτων. Πᾶν εὔρεθὲν ἀντικείμενον διακόσμου ἐντὸς τοῦ τάφου ἦτο ἔξι ἀργυρού, ἔξαιρουμένων τῶν τριῶν ἀσημάντων τεμαχίων χρυσοῦ φυλλαρίου¹. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀποτελεῖ χαρακτηριστικωτάτην ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς τάφους τῆς Μεσαρᾶς, ὅπου ὁ ἀργυρος εἶναι σπανιώτατος (διὰ κοσμήματα μάλιστα σχεδὸν τελείως ἀγνωστος), ἐνῷ εἰς τὰς Κυκλαδὰς τὸ μέταλλον τοῦτο τούναντίον εἶναι ἐν μεγίστῃ χρήσει². Ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον τὰ ἀργυρᾶ κοσμήματα παρουσιάζονται ἐν Κράσι δμοια πρὸς Κυκλαδικὰ τοιαῦτα. Οὕτω τὰ ἐκ σύρματος δύο ἀργυρᾶ ψέλια εἰκ. 14, 39 εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς δύο Κυκλαδικά, τὰ δποῖα ὁ Köhler ἔξι αὐτοψίας περιγράφει, προερχόμενα ἐκ τάφου τῆς Ἀμοργοῦ³. Λίαν χαρακτηριστικῶς τὰ δύο μόνα ἔτι γνωστὰ ἐν Κρήτῃ δμοια ψέλια, ἐκ χρυσοῦ δμως ἐνταῦθα, προέρχονται ἐκ τοῦ τάφου Πύργου, ἦτοι ἐκ τῆς βιορείας παραλίας τῆς νήσου⁴.

Ἐξόχως χαρακτηριστικὴ εἶναι δμοίως καὶ ἡ ἀμφικωνικὴ ψῆφος εἰκ. 14, 43, ἥτις οὐ μόνον κατὰ τὸ σχῆμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν κατασκευὴν συμφωνεῖ πρὸς δμοια Κυκλαδικὰ παραδείγματα ἔξι Ἀμοργοῦ. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἔχομεν ἐν ἀργυροῦν ἔλασμα σχεδὸν τετράγωνον, τὸ δποῖον ἀφ' οὗ ἐρραβδώθη δι' ἐμπιέσεως περιειλίχθη εἴτα εἰς ψῆφον⁵.

Τὰ κομβιόσχημα δισκάρια μετὰ τῶν δύο ὀπῶν ἐν τῷ μέσῳ (εἰκ. 14, 42), ἀτινα ἐφ' ὅσον βλέπω δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὰς Κυκλαδὰς, ἀνευρίσκονται τούναντίον ἐν Κρήτῃ καὶ Τροίᾳ, μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι ἐνταῦθα εἶναι χρυσᾶ. Πάλιν λίαν

¹ Τὸ φυλλάριον τοῦτο ἀσφαλῶς θὰ προήρχετο ἐκ ψήφου ἔχούσης τὸν πυρῆνα ξύλινον. Αἱ ἔξι ἀργυροῦ ἐλάσματος δμως ψῆφοι, τόσον ἡ ἐν Κράσι εὑρεθεῖσα, δσον καὶ αἱ ἐκ τῶν Κυκλαδῶν γνωσταί, ἔχουσιν ἐντελῶς ἄλλην κατασκευὴν (ἴδε κατωτέρω) καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς τὰς πρώτας, ἔξι ὅντες δόλοκληροι δμοι εὑρέθησαν εἰς τοὺς τάφους τῆς Ἀχροπόλεως Μυκηνῶν. (Παρετηρήθησαν τὸ πρῶτον παρά τοῦ καθηγητοῦ G. Karo, AM 40, 1915, 174). Τούτους μετὰ τὸν Εενοφῶντος (Οἰκονομικός, X, 8) δυνάμεθα νὰ καλῶμεν δμοὺς ὑποξύλους.

² 'Ο Frankfort, Studies κλπ. II 873, σημ. 7, δμιλεῖ περὶ τῆς «astounding» ἀφθονίας τοῦ ἀργύρου ἀνὰ τὰς Κυκλαδὰς, 'Ἐπ' ἵσης ὁ Sir A. Evans ἐν τῷ προλόγῳ του ἐν Vaulted Tombs σελ. IX, λέγει: «Silver objects were rare - as is usual in the Early Minoan deposits of Crete in contrast with the Cyclades». Τὸ μόνον ἀξιόλογον ἀργυροῦν εὑρημα ἐκ τῶν τάφων Μεσαρᾶς εἶναι τὰ τρία ἀργυρᾶ ἔγχειρίδια ἐκ Κουμάσας, Vaulted Tombs σελ. 47 καὶ πίν. 29, Palace κλπ. I, σελ. 100 καὶ ἀλλαχοῦ ἀναδημοσιευθέντα.

³ AM 9, 1884, 160: «Zwei kunstlose Armbänder aus concentrisch gebogenem Silberdraht». Σπουδαία εἶναι πλὴν τῆς δμοιότητος καὶ ἡ συμφωνία ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν δύο, διότι ἀποδεικνύεται ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιοχάς τὰ ψέλια κατεσκευάζοντο ὡς πάρισα.

⁴ 'Αρχ. Δελτ. 4, 1918, 165, εἰκ. 15 ἀνω δεξιά. 'Υπάρχουσιν ἔτι ἐκ Τροίας, ὡς φαίνεται, δμοια ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ ψέλια: H. Schmidt, Schliemann's Katalog ἀριθ. 9540 - 42 καὶ 6131 - 2.

⁵ Dümmler AM 11, 1886, Beil. I, D I καὶ σελ. 20: «3 Perlen aus Silber, schräg geriefelt. Sie sind nicht gegossen, sondern die Riesen sind in ein ungefähr rechteckiges Blech gepresst, das dann zusammengerollt wurde». 'Η ἐκ Κράσι ψῆφος ἔφερεν ἔγκαρδίας λεπτοτάτας φαβδώσεις. 'Ἐκ τοῦ τάφου ἀνεσύρθη ἀκεφαλία, ἀλλὰ νῦν εὑρίσκεται ἐν τῷ Μουσείῳ τεθραυσμένη εἰς δύο λίαν ψαθυρά τεμάχια.

χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἐν ἔτι μοναδικὸν ἀργυροῦν δισκάριον ἀνεῦρον ἐντὸς τῆς προθήκης Πύργου, ἀκατάγραφον καὶ φθειρόμενογ ύπὸ τῆς ὁξειδώσεως. Ἰσως ὑπῆρχον καὶ ἄλλα μὴ τυχόντα τῆς δεούσης προσοχῆς¹.

“Ολῶς μοναδικὸν εἶναι τὸ περίεργον διπτέρουγον ἀντικείμενον εἰκ. 14, 41. Ὁτι προωρίζετο νὰ ἔξαρτᾶται δίκην περιάπτου, ἀποδεικνύουσιν αἱ δύο λεπταὶ

Εἰκ. 18. Ἀρω ἀργυρᾶ ἀγγεῖα ἐκ Κυκλαδῶν, κάτω πήλιναι μιμήσεις ἐκ τοῦ τάφου.

ὅπαὶ κατὰ τὴν κεφαλὴν τῆς λαβῆς. Τὸ ὅλως ἴδιαζον σχῆμα του ὅμως ἀποκλείει τὴν πιθανότητα ὅτι ἡτο ἀπλῶς περιάπτον. Ἐπειδὴ αἱ πτέρυγες εἶναι κοπτερώταται, θεωρῶ ἀσφαλὲς ὅτι ἔχρησιμοποιεῖτο καὶ πρὸς πρακτικὸν τινα σκοπόν. Ἰσως

¹ Ἐκ Τροίας ὑπάρχει ἐν μόνον παράδειγμα, ὅπερ ἐσημείωσα μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τῆς Βερολιναίας συλλογῆς Τρωϊκῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Schliemann, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ εὔρω εἰς τὸν ὑπὸ H. Schmidt κατάλογον τῆς συλλογῆς ταύτης. Ἐκ Κρήτης ὑπάρχουσιν 21 τοισῦτα τεμάχια ἐκ τοῦ τάφου Α τοῦ Ηλατάνου (Vaulted Tombs 111, πίν. 57,486) σποραδικῶς δὲ καὶ ἀλλαχόθεν. “Αν ὑποτεθῇ ὅτι τὰ λεπτότατα ταῦτα δισκάρια προσερράπτοντο ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων, τότε ἀναγκαστικῶς θὰ παραδεχθῶμεν ἄλλου εἴδους φόρεμα εἰς τὰς Κυκλαδας, ὅπου τὰ δισκάρια ταῦτα οὐδεμίαν εἰχον ἐφαρμογήν.

τὸ μετεχειρίζοντο κατὰ τὴν στίξιν, ἥ καὶ γενικώτερον ἡτο χειρουργικὸν ἐργαλεῖον χρήσιμον πρὸς μικρὰς ἐγχειρήσεις.

Τὸ μολύβδινον ἔξαρτημα εἰκ. 14, 38 καὶ εἰκ. 16 ἔχει τὸ πάρισόν του ἐκ τῆς «θόλου» Ἀγίας Τριάδος (ἀδημοσίευτον, ἀριθ. Καταλ. 228), σπουδαιὸν δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι εἶναι ἀργυροῦν, ἀρα εἰσαχθὲν εἰς Μεσαρᾶν ἐκ Βορρᾶ.

Τὰ δύο ἐγχειρίδια εἰκ. 13, 30 - 31 εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἔχουσιν ἥδη τὸ μακρὸν σχῆμα, ἀν καὶ εὐρέθησαν εἰς τὰ βαθύτατα στρῶματα καὶ ἀνήκουσιν ἀναμφισθητῆτως εἰς τὴν ΠΜ 1 ἐποχήν. Ἐν τούτοις δὲν ὑπάρχει λόγις νὰ θεωρήσωμεν τὸν κοντὸν τριγωνικὸν τύπον τῆς Μεσαρᾶς ὡς τὸν παλαιότερον, διότι ἔχομεν πρὸ ἥμῶν δύο ἐντελῶς διαφόρους τύπους μαχαιρίων, οἵτινες δύνανται ἥ νὰ ἀνεπτύχθησαν παραλλήλως ἥ νὰ ἔχωσι διάφορον ἔκαστος καταγωγήν. Τοῦτο εἶναι τὸ πιθανώτερον, ἀφ' οὗ καὶ ἐν τοῖς τάφοις τῆς Μεσαρᾶς ἔχομεν ἀπὸ τῆς παλαιοτάτης ἥδη ἐποχῆς καὶ τὸ μακρὸν σχῆμα, παραλλήλως τοῦ κοντοῦ τριγωνικοῦ¹. "Αλλως τὰ ὄπλα γενικῶς ἀποτελοῦσιν ἥκιστα πρόσφορον πεδίον πρὸς παρατηρήσεις ἔξελίξεως τῶν τύπων, ὡς ὁ Frankfort τονίζει².

Πάλιν χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι μακρὰ τὸ σχῆμα εἶναι καὶ τὰ ἐκ Πύργου ἐγχειρίδια, ἀτινα ἐν τούτοις σύγκεινται ἐκ καθαροῦ χαλκοῦ, ὡς ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου εἶναι καὶ τὰ ἐκ Κράσι τοιαῦτα³. Τὴν πρωτόγονον τέλος τῶν μαχαιρίων Κράσι κατασκευὴν καθιστᾶ φανερὰν ἥ ἀκόλουθος παρατήρησις: Αἱ ὀπαὶ τῆς στειλεώσεως (αἵτινες σημειωτέον διτε εἶναι τετράγωνοι μᾶλλον ἥ στρογγύλαι) δεικνύουσι καθαρῶς ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὰ πρὸς τὰ ἔξω ἐστραμμένα χείλη τῆς ὀπῆς, ἰδίως ἐπὶ τοῦ ἀριθ. 31, πρᾶγμα ἀποδεικνύον διτε αἱ ὀπαὶ ἐγένοντο οὐχὶ διὰ τρυπάνου, ἀλλὰ διὰ κρούσεως. Φαίνεται μάλιστα διτε πρῶτον ἐτέθη ἥ λεπὶς ἐντὸς τοῦ στειλεοῦ καὶ εἴτα ἐκαρφώθησαν οἱ ἥλοι. Οὕτως ἔξηγεῖται τὸ γεγονός, ὅτι εἰς μὲν τὸ μαχαίριον ἀριθ. 31 δ κατώτατος ἥλος ἐπεσεν ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς περιφερείας τῆς πτέρνας, εἰς δὲ τὸ ἀριθ. 30 δ μὲν εἰς τῶν πλαγίων ἥλων ἥλαθη πάλιν λίαν πρὸς τὰ ἔξω, δ δ' ἐτερος κατ' ἀντίστροφον λάθος λίαν πρὸς τὰ ἔσω, μετοτοπισθεὶς εἴτα ἔξωτερον καὶ σχηματίσας οὕτω δίδυμον ὀπῆν.

'Ἐκ τῶν ὑπολοίπων ἀντικειμένων τοῦ τάφου ίδιαιτέρας μνείας χρήζει κυρίως ἥ σφραγὶς 51 (εἰκ. 15 καὶ 16). Τὴν μακροχρόνιον ταύτης χρῆσιν προτοῦ κατατεθῆ εἰς τὸν τάφον ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, διτε εἰς τὸ ἄνω μέρος εἶναι κολοθή. Τὸ

¹ Δύο μαχαίρια τοῦ μακροῦ τύπου εὑρέθησαν ἐν Σαλάμη μετά ΠΜ 1 - 2 ὀστράκων: Evans ἐν Vauluted Tombs σελ. IX, προβλ. σελ. 78, ἀριθ. 1489 - 90. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ ἐκ Κράσι εἶναι κατὰ 2^{1/2}, περίπου ἔκατοστά μακρότερα.

² Studies II 106 καὶ σημ. 9.

³ Τὰ ἐκ Πύργου Ἀρχ. Δελτ. 4, 1918, 165, εἰκ. 1b, σημ. 1. Τὰ ἐγχειρίδια τοῦ Κράσι ἀπεδείχθη διτε σύγκεινται ἐκ χαλκοῦ εἰς ἀναλογίαν ἄνω τῶν 98^{1/2}, %. Ἡ ἀνάλυσις ἐγένετο ἐν τῷ χημείῳ Ἡρακλείου, ἀλλὰ δὲν ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ σημείου νὰ καθορισθῶσι καὶ τὰ ἄλλα περιεχόμενα ἵχνη μετάλλων.

σχῆμα της, ὅπερ ἐντελῶς πανόμοιον εἶναι ἄλλως ἄγνωστον, κατατάσσεται ἐν τούτοις εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Matz «Birne» δόνομασθεῖσαν κατηγορίαν¹.

Τὸ ἐν σχήματι ἄκρου ποδὸς περίαπτον (56, εἰκ. 15 καὶ 16) εἶναι ἡδη γνωστὸν ἐκ τῶν τάφων Μεσαρᾶς² ἀλλὰ καὶ ἀλλαχόθεν. Ἐν παράδειγμα ἐκ στεατίτου εὑρεθὲν ἐν Παλαικάστρῳ³ φέρει ὑπὸ τὸ πέλμα φυλλοειδὲς χάραγμα. Εἶναι καὶ ἔξ ‘Ελλάδος ἐν παράδειγμα γνωστόν, εὑρεθὲν εἰς Ζυγουριὲς ἐν Πρωτοελλαδικῷ περιβάλλοντι⁴. Τὰ περίαπτα ταῦτα ἔχουσιν ἡδη ἐπανειλημμένως συγκριθῆ πρὸς Αἴγυπτιακὰ πρότυπα⁵ δ δὲ Matz⁶ θέλει νὰ ἀναγνωρίσῃ χεττιτικὴν ἐπίδρασιν ἐν τῇ χρησιμοποιήσει τοῦ πέλματος ώς διακοσμητικοῦ πεδίου. Ἐν Κρήτῃ εὑρέθησαν ἀναθηματικοὶ πόδες οὐ μόνον ἐντὸς τῶν τάφων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ὑπαίθρια ἵερὰ Γιούχτα καὶ Πετσοφᾶ⁷.

Ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων ὁστῶν οὐδὲν δυστυχῶς δύναμαι νὰ παρουσιάσω. Τὰ λείψανα τριῶν κρανίων, ἃτινα καλύτερον τῶν ἄλλων διατηρούμενα ἐκομίσθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον, δὲν θὰ ἔχρησίμευον ὅπως συναγάγῃ τις συμπέρασμα, δτι μὴ εἰς εἰδικός. Ἐν τούτοις εἶναι ἄξιον ἴδιαιτέρας σημειώσεως, δτι δ ἀριθμὸς τῶν νεκρῶν, περὶ τοὺς πεντήκοντα, ώς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἀποκλείει τὴν ἐκδοχὴν δτι οἱ τάφοι οὗτοι ἥσαν ἄλλο τι ἢ οἰκογενειακοί. Ἡ διαρκῆς χρησιμοποίησίς των ἐπὶ διάστημα μακρότατον, μιᾶς που χιλιετηρίδος, θὰ προϋπέθετεν ἄλλως ὑπέρογκον ἀριθμὸν νεκρῶν.

Σπουδαία εἶναι καὶ ἡ παρουσία ὁστῶν ζῷων ἐντὸς τοῦ τάφου Κράσι, διὰ πρώτην φορὰν παρατηρουμένη ἐντὸς «θολωτοῦ» τάφου⁸. Ἐπ’ οὐδενὸς τῶν ὁστῶν τούτων παρετηρήθη ἵχνος καύσεως. Ἐπομένως δὲν φαίνονται ταῦτα νὰ ἥσαν λείψανα θυσιῶν οὔτε νεκρικῶν δείπνων ἐπὶ τοῦ τάφου (πρὸς τὶ τότε νὰ φίπτωνται ἐντὸς τοῦ τάφου τὰ ὁστᾶ, πλὴν δὲ τούτου εἶναι ἥκιστα πιθανόν, δτι δ κύων ἢ το ἔδωδιμος). Μᾶλλον συγκατετίθεντο εἰς τὸν τάφον δμοῦ μετὰ τοῦ νεκροῦ. Ἀξιο-

¹ F. Matz, Die Frühkretischen Siegel 16, ἀριθ. 176 ἔξ. Ἰδίως θεωρητέα ώς περαιτέρω ἔξελιξις τοῦ ἐν πίν. 13 ἀριθ. 2 σχήματος.

² Vaulted Tombs 31 κ. α.

³ BSA Suppl. I. σελ. 149.

⁴ F. Matz, Die Frühkr. Siegel 58. Τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ Blegen σύγγραμμα Zygurries δὲν μοῦ εἶναι δυστιχὸς προσιτόν.

⁵ Vaulted Tombs 31 καὶ 129.

⁶ Frühkr. Siegel 4. ἀ.

⁷ Pal. I. 158 ἔξ. καὶ BSA 9, πίν. 12. Εἰς τὰ ἡδη γνωστά παραδείγματα προσθετέον ἐν ἔτι λίθινον εὐμέγεθες σκέλος ἐκ Τυλίσου (προθ. 71, ἀριθ. Καταλ. 213). Ἐνταῦθα ἵσως πρέπει νὰ καταταχθῶσι καὶ πῆλινοι ἢ λίθινοι ἄκροι πόδες, οἵτινες ἔχουσι παιδικάς ἢ ἀνδρικάς διαστάσεις. Εἰς τοιοῦτος ὑπάρχει ἐκ Μόχλου, ἐν ζεῦγος εὑρόν οἱ Γάλλοι ἐν Μαλίοις καὶ ἔνα ἔτι πόδα εὑρόν ἐγώ ἐσχάτως ἐν Σκλαβοκάμπῳ.

⁸ Ἐκ τῶν τάφων τῆς Μεσαρᾶς οὐδεμίᾳ τοιαύτη παρατήρησις περιεσώθη, τοῦτο δμως δὲν ἀποδεικνύει τι, διότι δ μακαρίτης Ξανθουδίδης, ώς δ ὕδιος μοῦ εἶχεν εἴπει. δὲν ἐπέστησε τὴν προσοχήν του ἐπὶ τὴν ὑπαρξίαν ὁστῶν ζῷων.

παρατήρητον είναι τὸ γεγονός, ὅτι τὰ μὲν μικρὰ ζῷα (έχινος καὶ λαγωὸς) ἐρρίπτοντο δλόκληρα εἰς τὸν τάφον, ἐνῷ τῶν μεγάλων ζῷων (αἴγος, βούς, χοίρου καὶ κυνὸς) εὑρέθησαν μόνον ὀδόντες καὶ σιαγόνες, ἐπομένως μόναι αἱ κεφαλαὶ ἐρρίπτοντο ἐντὸς τοῦ τάφου. Τὸ γεγονός τοῦτο είναι λίαν σπουδαῖον, διότι ἀποδεικνύει ὅτι αἱ κεφαλαὶ καὶ μόναι ἀντιπροσώπευον κυρίως τὸ θυσιαζόμενον ζῷον. Νῦν γίνεται περισσότερον καταληπτὸν καὶ πιθανὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Nilssonοι ὑποστηριχθέν, ὅτι ἐπὶ μιᾶς σειρᾶς σφραγιδολίθων εἰκονιζόντων κεφαλὰς ζῷων ὑποδηλοῦται ἵσως ἡ θυσία τῶν ζῷων τούτων¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθορισθέντων ζῷων δὲ ἔχινος καὶ δὲ καρχαρίας είναι τὰ μᾶλλον ξενίζοντα. Τοῦ καρχαρίου δὲ μόνος εὑρεθεὶς σπόνδυλος, δοτις ἥτο κατὰ τὸ μέσον διάτρητος, ἀσφαλῶς ἔχοντος δίκην περιάπτου (εἰκ. 15). Ὡς ἐκ τούτου δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ἀπόδειξις προσφορᾶς εἰς τοὺς νεκροὺς τοῦ ἰχθύος τούτου. Ἐν τούτοις πρέπει καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ὅμοιοι σπόνδυλοι, ἀλλὰ μικροτέρων διαστάσεων, ὑπάρχουσι πολλοὶ ἐν τῷ μουσείῳ Ἡρακλείου, προερχόμενοι οὐχὶ βεβαίως ἐκ τοῦ αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἐκ συγγενοῦς εἰδους καρχαρίου. Οἱ σπόνδυλοι δὲ οὗτοι ἡσαν ἀσφαλῶς λείψανα τροφῶν, διότι δὲν είναι διάτρητοι, ἀπαξ δὲ παρουσιάζονται καὶ μέλανες ἐκ τοῦ πυρός².

Ομοιος τῷ ἐκ Κράσι σπόνδυλος καὶ ὅμοιώς διάτρητος ὑπάρχει ἐκ Ηραισοῦ ἐν τῷ Μουσείῳ (ἀκατάγραφος). Ὡς βλέπει τις, οἱ ὑπάρχοντες ἄλλοι διάτρητοι σπόνδυλοι στεροῦνται περιστατικῶν εὑρέσεως, διὰ τοῦτο δὲκ Κράσι ἀποθαίνει σπουδαῖος ὡς δεικνύων ὅτι κατὰ τὴν παλαιοτάτην ΠΜ ἐποχὴν οἱ σπόνδυλοι τοῦ καρχαρίου ἔχοντος προστατικοῦ ὡς περίαπτα. Ἀσφαλῶς τοῦτο πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ἐκ τῆς ναυτικῆς ζωῆς, διότι αἱ μικραὶ λέμβοι τῆς τότε ἐποχῆς ὑπέκειντο εἰς συχνὰ ναυάγια, τὸ δὲ περιάπτον θὰ ἐπιστεύετο ὡς ἔχον δύναμιν ἀποτροπαίου κατὰ τῶν ἀδηφάγων καρχαριῶν. Σπόνδυλοι τοιούτων ζῷων είναι γνωστοὶ καὶ ἐκ Τροίας,

¹ M. Nilsson, *Minoan - Mycenaean Religion* 197 - 200. 'Ἐν τῇ ὑπὸ ἐμοῦ γενομένῃ κριτικῇ τοῦ βιβλίου τοῦ F. Matz, *Frühkret. Siegel* ἐν *Deutsch. Literaturzeitung* 1928, 1566 συνεφάνησα μᾶλλον πρὸς τὸν Nilsson ἢ πρὸς τὸν Matz, θέλοντα νὰ ἀναγνωρίσῃ χεττικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν κεφυλῶν τούτων. 'Ἐν ἐπιστολῇ του δὲ τελευταῖος κατόπιν μοῦ ἔγραψεν ὅτι ἐπέμεινεν ἐπὶ τῆς θεωρίας του: «An Hunde- und Katzenopfer möchte ich nicht glauben». 'Ιδοὺ ἐν τούτοις ὅτι ἐθυσίαζον κύνας καὶ ἔχινους. 'Εννοεῖται δοτι καὶ παρ' ὅλα ταῦτα ἡ εικασία τοῦ Nilsson δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλής, ίδιως διὰ τὸν λόγον, ὅτι λέοντες δὲν φαίνεται πολὺ πιθανὸν νὰ εἰσήγοντο ἔξωθεν, ἵνα θυσιασθῶσιν, ἐφ' ὅσον ἐν Κρήτῃ τὸ ζῷον τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ ἔξησε.

² 'Ἐκ Φαιστοῦ, εὑρισκόμενοι ἀκατάγραφοι ἐντός κυτίου ἐν προσθήκῃ 43. 'Ἄλλοι σπόνδυλοι ὑπάρχουσιν: 'Ἐκ Κνωσοῦ, ΒΔ γωνία τοῦ ἀνακτόρου, ἀκατάγραφοι, προθήκῃ 24. Εἰς ἄλλος εὑρίσκεται ἐντός τῆς προθήκης 96 ὑπὸ ἀριθ. 858. Οὗτος είναι διάτρητος. Τέλος εἰς εὔμεγέθης σπόνδυλος, προερχόμενος ἵσως καὶ ἐξ ἄλλου εἶδους ἰχθύος, εὑρίσκεται ἐντός τῆς προθήκης Τυλίσου (ἀριθ. 71) ἀκατάγραφος. Πάντες σχεδὸν οὗτοι οἱ σπόνδυλοι φέρουσι κατὰ τὴν περιφέρειάν των ἀνὰ τέσσαρας κοιλότητας χιαστὶ ἀντικειμένας, ἐνῷ δὲκ Κράσι φέρει πολλὰς κοιλότητας κανονικῶς κατὰ' ὅλην τὴν περιφέρειαν.

έξ Ἰσπανίας καὶ ἐκ τοῦ μουσείου Βαρέζε τῆς βιορείου Ἰταλίας. Ὁ Mosso, δστις· πρῶτος ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν σπονδύλων τούτων, φρονεῖ ὅτι ἔχομεν καὶ μιμήσεις των ἔξ ἄλλου ὑλικοῦ, καὶ δὴ ὅτι αἱ ἔξ ἐλέφαντος κυλινδρικαὶ σφραγῖδες εἶναι μιμήσεις τοιούτων σπονδύλων. Μετὰ τὴν εὑρεσιν τοῦ σπονδύλου ἐντὸς τοῦ πρωιμωτάτου τάφου Κράσι, φρονῶ ὅτι ἡ θεωρία του εἶναι ἀξία προσοχῆς¹.

Τοῦ δὲ ἔχίνου ἡ παρουσία ἐντὸς τοῦ τάφου δὲν συνεπάγεται, νομίζω, καὶ τὸ ἀναγκαῖον συμπέρασμα ὅτι ἡτο ἐδώδιμος (ὅπως ἄλλως καὶ ὁ κύων). Σήμερον γενικῶς θεωρεῖται ὁ ἔχινος ως ἀκάθαρτον ζῷον, ἐν τούτοις τρώγεται παρά τινων, θεωρουμένου μάλιστα τοῦ κρέατος του ὡς ἔχοντος ἰαματικὰς ἴδιοτητας κατὰ τῶν ρευματισμῶν. Τὸ περίεργον τοῦτο ζῷον, εἰς τὸ δόποιον δὲν μᾶς ἐσυνήθισαν καὶ πολὺ αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνακαλύψεις, εἶχεν ἐν τούτοις ἀρκετὴν σπουδαιότητα καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, καὶ δὴ καὶ κατὰ τὸν Κρητομυκηναϊκὸν αἰῶνα². Ὡρισμένα δεδομένα πείθουσιν ὅτι εἶχε θρησκευτικήν, καὶ δὴ χθονίαν σημασίαν. Ἰσως καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο βλέπομεν τὸν χῆρα προσφερόμενον εἰς τοὺς νεκρούς, ἢν καὶ δὲν ἀποκλείεται ἡ ἔκδοχή, ὅτι προσεφέρετο ἀπλῶς ὡς κατοικίδιον ζῷον μετὰ τῶν λοιπῶν τοιούτων, τῶν ἐντὸς τοῦ τάφου εύρεθέντων³. Ἐν τούτοις τὸ γεγονός, ὅτι πλὴν τῶν ἀβεβαίων ἐκ Πετσοφᾶ παραδειγμάτων ἔχομεν καὶ σφραγῖδας ὑπὸ μορφὴν χηρὸς (Vault. Tombs σελ. 68, πίν. 8), ως καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς (ἀναμφι-

¹ A. Mosso, *Vertebri di pesci che servirono come ornamento κλπ. Atti della R. Accadem. delle Scienze di Torino*, 1906 - 7 (τόμ. 42).

² Τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα τοῦ ζῷου εἶναι χῆρο - χηρὸς (Λατ. ēr - ēris, δόποθεν αἱ ὄνομασίαι τῶν Ρωμανικῶν γλωσσῶν), ἐκ τοῦ δόποιον Ἰσως ἀπ' εὐθείας προέρχεται τὸ σημερινὸν λαϊκὸν σκαντέόχερας. Ἐν Σμύρνῃ μάλιστα λέγεται (ἔλεγετο μᾶλλον, φεῦ, μέχρι πρό τινος) σκαντέόχηρας, ὡς δ συνάδελφος κ. I. Συκουτρῆς μὲ πληροφορεῖ. Ἡ παραγωγὴ τοῦ ὄνόματος τούτου δὲν θὰ ήρμηνεύετο ἄλλως εὐκόλως, ἀφ' οὗ πανταχοῦ λέγεται ἐν τῇ λαϊκῇ γλώσσῃ χοῖρος (ἀγριόχοιρος, βρωμόχοιρος κττ.) ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀπόκειται εἰς τοὺς εἰδικοὺς ἡ ἔρευνα πράγματος. Ἡ λογία λέξις ἀκανθόχοιρος, δι' ἡς δηλοῦμεν τὸ ζῷον, ἀπαντᾷ ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ Ἑλληνισμῷ, ἥδη δ' ὁ Ἡσύχιος σχετίζει τὸ ζῷον πρός τὸν χοῖρον (ἐν λ. χοιρογένιλιον, σχῦρος), προφανῶς διὰ τὴν ὄμοιότητα τοῦ ωργούς, διότι οὐδὲν ἔτερον ἔχουσι κοινὸν τὰ δύο ζῷα. Ἡ λέξις ἔχινος ἐδήλου ἀρχαιόθεν καὶ τὸ ζῷον καὶ τὸν θαλάσσιον ἔχινον, ἐφ' οὗ καὶ μόνου ἐσώθη ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ (ἀχινός).

³ Εν τῇ ιστορικῇ ἐποχῇ ὁ χῆρος εἶχε μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ὑφαντικὴν βιομηχανίαν, διότι διὰ τοῦ ἀκανθωτοῦ δέρματος του ἔξωθιστον αἱ τρίχες τῶν μαλλίνων ὑφασμάτων, ἵνα είτα κείφωνται δόμαλῶς. Διὰ τοῦτο ἡ θήρα τοῦ ζῷου ἦτο ἀπηνής, προκαλέσασα ἐπανειλημμένως τὴν ἔκδοσιν προστατευτικῶν διαταγμάτων ἐκ μέρους τῆς Συγκλήτου καὶ τῶν Ρωμαίων αὐτοχρατόρων.

⁴ Ἐν τῇ παλαιᾷ ἐποχῇ ὁ χῆρος ἔχρησιμοποιεῖτο ὡς κατοικίδιον ζῷον κατὰ τῶν μυῶν καὶ ἐρπετῶν (ἴδε Otto Keller, *Die Ant. Tierwelt* I, 18), χρησιμοποιεῖται δὲ καὶ σήμερον, ὡς μανθάνω, ἐν Κρήτῃ, διότι καταστρέφει ὡρισμένα κανθαροειδῆ (μαμούνες). Ἰσως διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀνευρίσκεται ὁ χῆρος καὶ μεταξὺ τῶν πηλίνων ὄφεων μάτων τοῦ ἐν Πετσοφᾷ ὑπαιθρίον ίεροῦ, ἀν καὶ τὰ πήλινα ἐκεῖνα ἀπομιμήματα εἶναι λίαν ἀτελῆ καὶ δὲν δύναται τις νὰ είναι βέβαιος διότι πρόκειται περὶ χηρός. Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Μουσείου περιγράφονται τὰ ζῷα ἔκεινα, Ἰσως δριθότερον, ως ἀσπάλαχες. Ἐδημοσιεύθησαν ἐν BSA. 9, 377, πίν. 13, 62-3. Τέλος καὶ ἡ παρουσία τῆς μυγαλῆς (*Mustela domestica*) ἐν Πετσοφᾷ δύναται ἐπ' Ἰσης κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον νὰ ἐρμηνευθῇ, διότι καὶ αὐτῇ ἔχρησιμοποιεῖτο ὡς κατοικίδιον ζῷον πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς γαλῆς, κατὰ τῶν μυῶν.

βόλως ίερᾶς) περιστερᾶς, πλὴν δὲ τούτου ἀπαντῶσι καὶ ωυτὰ ἐν μορφῇ χηρὸς κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχήν¹, ἐνισχύει τὴν ἐκδοχὴν περὶ θρησκευτικῆς σημασίας τοῦ χηρός², διὰ δὲ αὗτη ἡτο χθονία ἐπικυροῖ ἥ γνωστὴ ἐκ Μυκηνῶν γραπτὴ στήλῃ³, ὅπου ὁ χὴρ συμβολίζει τὸν θάνατον ὡς βραδύτερον καὶ ἐπὶ τοῦ βερολιναίου κρατῆρος μετὰ τῆς Ἀμφιαράου ἔξελασίας. Πιθανώτατα καὶ πρὸς βιομηχανικοὺς σκοποὺς ἔχρησιμοποιεῖτο τὸ ζῷον, διότι τὰ κράνη τῶν πολεμιστῶν ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἐκ Μυκηνῶν ἀγγείου δὲν δύνανται πειστικώτερον νὰ ἐρμηνευθῶσιν, ἥ ὡς περικεκαλυμμένα διὰ δέρματος ἔχίνου. Πᾶσαι αἱ λοιπαὶ προταθεῖσαι ἐρμηνεῖαι εἰναι ὀλιγώτερον πιθαναὶ (σμήριγγες, μεταλλικὰ πέταλα κλπ.), εἰς μίαν δ' ἐκ τοῦ συστάδην μάχην ἀναμφιβόλως ἐν ἀκανθῶδες κράνος πλὴν τῆς συμβολικῆς σημασίας, ἥν ὑπανήγγελλε διὰ τὸν ἀντίπαλον (περίπου τὸ διμηρικὸν «φόνον καὶ κῆρα φέρειν») θὰ εἶχε καὶ πρακτικὴν ἀξίαν, δὲ Μενέλαος ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν θὰ ἡδύνατο τόσον εὐκόλως νὰ συλλάβῃ ἐκ τοῦ κράνους τὸν Ἀλέξανδρον ἵνα στραγγαλίσῃ τοῦτον.

Ἐκ τῶν λοιπῶν ἐντὸς τοῦ τάφου Κράσι διαπιστωθέντων ζῷων ὁ κύων προδίδει τὰς κυνηγετικὰς ἀσχολίας, δῶν ἀλλην ἀπόδειξιν παρέχουσιν τὰ εὑρεθέντα ὄστα λαγωῶν. Παραστάσεις κυνῶν ἔχομεν ἡδη ἐκ τῆς ΠΜ ἐποχῆς ἐπὶ τοῦ ἐκ Μόχλου καλύμματος πινέδος⁴, οὐ ἐν παρόμοιον ὑπάρχει ἔτι ἐν τῷ μουσείῳ Ἡρακλείου, ἀλλὰ μικρότερον καὶ ἀτεχνότερον⁵. Ἀξιοσημείωτον εἰναι, διὰ καὶ εἰς τὰς Κυκλαδας ἔχομεν πρωιμώτατα τὴν παράστασιν τοῦ κυνὸς οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἀργυροῦ διαδήματος, ἀλλὰ καὶ εἰς διόγκυφον παράστασιν⁶.

Λείψανα ζῷων δὲν εἰναι ἄγνωστα ἐκ τάφων τῆς Μινωικῆς καὶ Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Εἰς τὸ νεκροταφεῖον Μαύρου Σπήλιου ἐν Κνωσῷ ἀνεκαλύφθη ὑπὸ μίαν σαρκοφάγον τὸ κρανίον καὶ τὰ ὄστα τῶν ποδῶν κυνός⁷, ἐν κρανίον δὲ διμοίου ζῷου εὑρέθη ἐντὸς Μυκηναϊκοῦ τάφου παρὰ τὰ Δενδρὰ Μιδέας⁸. Ἐπ' ἵσης ἐντὸς

¹ Ἱδε μίαν εἰκόνα παρὰ Collignon - Couve, Catal. d. vases, Athènes πίν. 7, 104. Πρεβλ. Karo, Jahrb., 26, 1911, 264. Ἀγγεῖα ὑπὸ μορφὴν χηρὸς εἰναι γνωστὰ καὶ ἐξ Αιγύπτου, διατηροῦνται δὲ μέχρι τῆς ἐσχάτης Ἑλληνικῆς ἐποχῆς.

² Καὶ γραπτὸς ἐπὶ ὑστερομυκηναϊκῶν ἀγγείων δὲν εἰναι σπάνιος ὁ χὴρ, ἀ. χ. Furtwängler - Löschncke, Myk. Vasen πίν. 39, 399 β καὶ 40, 414 β. Πιθανώτατα συμβολικὴν ἔννοιαν ἔχει ἐπὶ τῶν δύο περιέργων παραστάσεων, ὅπου εἰκονίζεται μετ' ἄλλων χερσαίων καὶ ὑδροθίων ζῷων μεταξὺ τῶν πλοκάμων πολύποδος: Perrot, Hist de l'Art 6, 931, εἰκ. 491 καὶ J. H. St 17, 1897, 76, εἰκ. 18. Πρεβλ. Forsdyke ἐν Brit. Mus. Catal. I, 1 A 1051 ὅπου οὗτος ἀποκλίνει ὑπὲρ τῆς παλαιᾶς θεωρίας περὶ συμβολικῆς ἐκδοχῆς.

³ Ἀρχ. Ἐφημ. 1896, πίν. 1.

⁴ R. Seager, Mochlos 21, εἰκ. 5 καὶ Evans, Pal. of Minos I, 94, εἰκ. 62.

⁵ Ἀριθ. Καταλ. 1018 (προθ. 9). Ἕγοράσθη, ὡς προέλευσις δὲ φέρεται μετ' ἀμφιβολίας ἥ Ἀγ. Τριάδα.

⁶ Διάδημα Ἀρχ. Ἐφημ. 1899 πίν. 10, 1. Λίθινον περίαπτον ἐ. ἀ. 1898 πίν. 8, 22 καὶ σ. 188 (Τσούντας).

⁷ BSA 28, 1926 - 7, 264 (τάφος 8).

⁸ M. Nilsson, Minoan - Mycen. Rel. 520.

τοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ ἀνεκαλύφθη τὸ ἄκαυτον κρανίον ἵκτιδοειδοῦς ζώου¹, καὶ ὁ Κυπαρίσσιος εὗρεν ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐντὸς Υστερομικηναϊκῶν τάφων σιαγόνα προβάτου καὶ πολλὰ ὀστάρια μικρῶν ζώων ἢ πτηνῶν, ὃν ἐδημοσίευσε καὶ εἰκόνα². Πιθανῶς τὸ ἵδιον ἔθιμον εἶναι, τὸ ὅποιον ἐπιζῆ παρ' Ὁμήρῳ, ἀν καὶ ἐνταῦθα, φυσικά, ἔχομεν οὐχὶ πλέον συνταφήν, ἀλλὰ καῦσιν τῶν ζώων. Οἱ Ἀχιλλεὺς πλὴν ἄλλων ἐνέθαλεν εἰς τὴν πυρὰν τοῦ Πατρόκλου καὶ δύο «κύνας τραπεζῆας» ἐκ τῶν ἐννέα οὓς ἔτρεφε (Ψ 173 - 4). Ἰδιαιτέρως ὅμως ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν ἡμετέραν περίπτωσιν εἶναι, ὅτι καὶ εἰς τάφους τῶν Κυκλαδῶν καὶ δὴ τῆς Σύρου, παρετηρήθησαν ἐντὸς τριῶν τάφων ὀστᾶ ζώων, ἀτινα ὁ Τσούντας ἡρμήνευσεν ὡς λείψανα τροφῶν³.

Νῦν ἐρχόμεθα τέλος εἰς τὸ ζήτημα τῆς οἰκοδομικῆς τοῦ τάφου Κράσι καὶ τοῦ τρόπου τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν, πράγματα ἄγοντα ἡμᾶς εἰς σπουδαιότατα συμπεράσματα, διότι παρουσιάζουσιν ἀναμφισβήτητον συνάφειαν πρὸς τοὺς Κυκλαδικοὺς τάφους τῆς Σύρου.

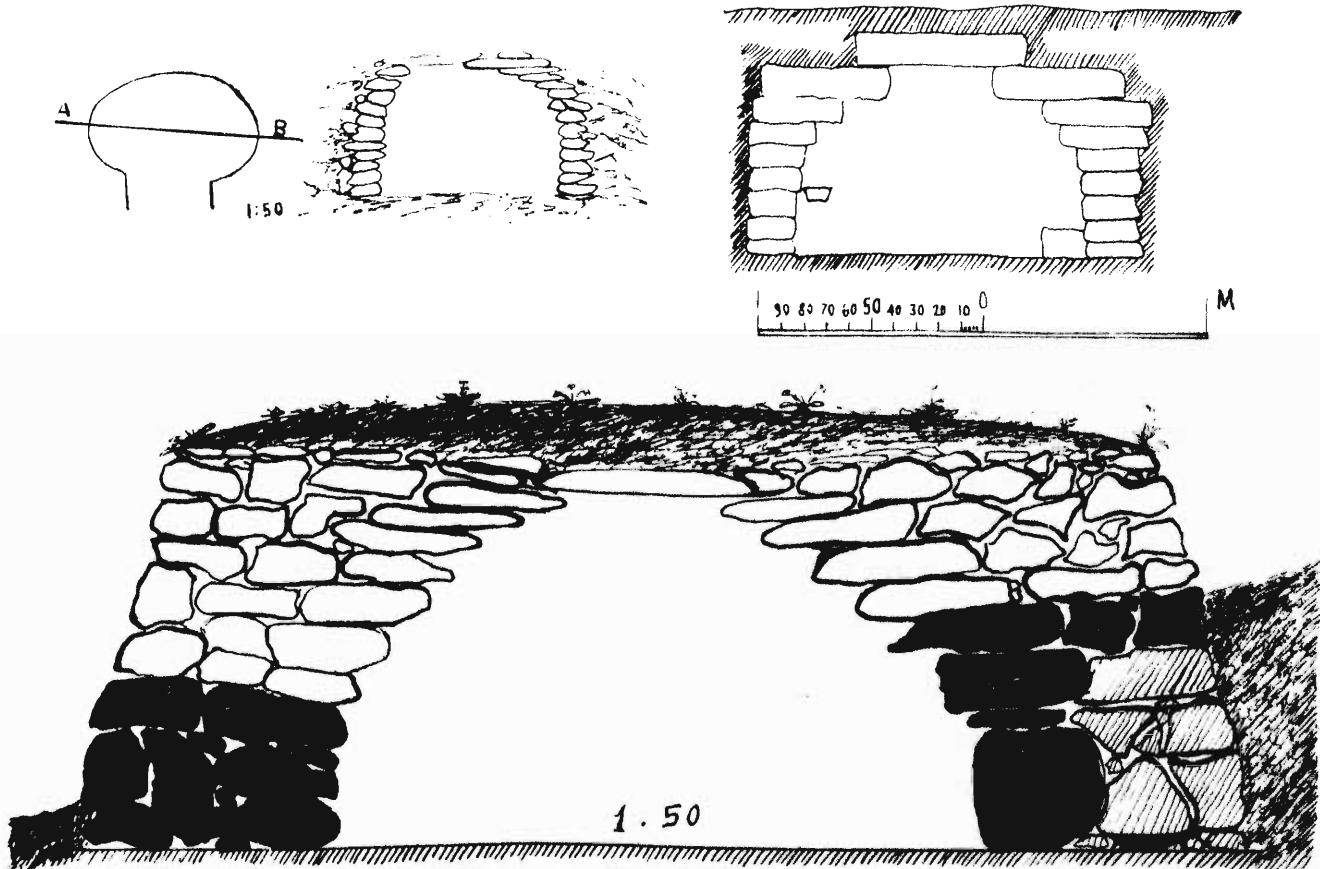
Πρῶτον ὡς πρὸς τὴν οἰκοδομικήν: Δύναται νὰ θεωρηθῇ σχεδὸν βέβαιον, ὅτι ὁ τάφος Κράσι ἐστεγάζετο κατὰ τὸν τρόπον τῶν θολωτῶν τάφων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ κατὰ πολὺ ἀτελέστερον καὶ ἀτεχνότερον σύστημα. Κατὰ τὴν ΝΑ πλευράν, ὅπου ὁ τάφος διετηρήθη εἰς τὸ μεγαλύτερον ὑψος του, παρατηρεῖται τὸ ἀκόλουθον φαινόμενον: Μέχρις ὑψους 0,75 ἀπὸ τοῦ δαπέδου οἱ λίθοι ἔχουσι μετρίαν ἐσωτερικὴν φοράν, ἵσως καὶ οὐχὶ σκόπιμον, ὥστε εἰς τὸ ὑψος ἐκεῖνο ὁ τοῖχος ἀποκλίνει τῆς καθέτου μόνον κατὰ 0,10 - 0,20. Ἐντεῦθεν ὅμως οἱ δύο διασφέζομενοι λίθοι οἱ ἀνήκοντες εἰς δύο διαδοχικοὺς δόμους δεικνύουσιν ἰσχυροτάτην ἐσοχήν, ἥτοι ὁ κατώτερος 0,18 ἀπὸ τῆς ὑποκειμένης σειρᾶς, ὁ δὲ ἐπὶ τούτου ἐπικαθήμενος 0,35 ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου (ἴδε τὸ σχέδιον καὶ τὴν εἰκ. 5). Εἰς δύο λοιπὸν μόνας σειρᾶς λίθων ἔχομεν σχεδὸν ἡμίσεος μέτρου ἐσωτερικὴν φοράν. Εἶναι πρόδηλον, ὅτι ἀν τρεῖς, τὸ πολὺ τέσσαρες ἔτι σειραὶ λίθων ἐξηκολούθουν, ὁ τάφος θὰ ἔκλειε κατὰ τὸ κυψελοειδὲς σύστημα, τὸ δὲ ὑψος τοῦ ἐν τῷ κέντρῳ θὰ ἥτο δύο, τὸ πολὺ δύο καὶ ἥμισυ μέτρα (ἴδε τὴν ἀναπαράστασιν τῆς τομῆς ἐν εἰκ.).

¹ Ἀρχ. Ἐφημ. 1889, 143 (Τσούντας).

² Ἀρχ. Δελτ. 5, 1919, 99, εἰκ. 15.

³ Ἀρχ. Ἐφημ. 1899, 105. Εἰς ἓνα τάφον εὑρέθη σιαγών προβάτου, εἰς ἄλλον σιαγών ὅμοιον ζώου καὶ εἰς τρίτον «σπόνδυλος ζώου». Ἐντὸς ἐννέα ἄλλων τάφων παρετήρησεν ὁ καθηγ. Τσούντας ὀστρακαθαλάσσια διαφόρων ειδῶν. Ταῦτα πάντα ἡρμήνευσεν ὡς λείψανα τροφῶν, ἀλλὰ συμπεραίνει ἐν τέλει: «Ἐπειδὴ ὅμως μία πεταλὶς ἡ ἐν κογχύλιον δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀληθῶς ὡς δεῖπνον, φαίνεται ὅτι μόνον συμβολικὴν ἔννοιαν εἰχον». «Οστρεαὶ εὑρίσκονται συχνότατα καὶ ἐντὸς τῶν Κρητικῶν τάφων, μάλιστα τὸ ειδος Dolium Trito είναι σχεδὸν ἀναπόσπαστον ἔκάστου τάφου κτέρισμα. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἐκτὸς ἀμφιθολίας εἰχε καὶ θρησκευτικὴν σημασίαν (ἀπαντᾷ ἐπὶ θρησκευτικῶν παραστάσεων καὶ ἔχομεν μιμήσεις του ἐκ λίθου φαγετικῆς κλπ.), διὰ τούτο φαίνεται ὅτι πολλῷ μᾶλλον ἡ συμβολικὴ ἔννοια ἀληθεύει ὑπό τινα ἄλλην μορφὴν γαὶ οὐχὶ τὴν τῆς παραθέσεως τροφῆς.

19). Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἀσφαλῶς θὰ ἡτο ἐφικτόν, πάντως ὑπὸ τὸν ὅρον χρησιμοποιήσεως μεγάλων λίθων, γεγονὸς ὅπερ ὄντως διαπιστοῦται ἐν τῷ τάφῳ τούτῳ. Κατὰ τὸ ἀνώτατον μέρος θὰ προετιμήθησαν μεγάλοι πλακωτοὶ λίθοι¹. Τὸ σύστημα τοῦτο βλέπομεν ἐν συχνῇ χρήσει εἰς τὸν τάφον τῆς Σύρου, ὃν ἄλλοι ἡσαν τετράπλευροι, ἄλλοι ἐλλειψοειδεῖς καὶ ἄλλοι στρογγύλοι, ἀλλὰ πάντες ἔστε-

Εἰκ. 19. Ἀνω τομαὶ τάφων τῆς Σύρου, κάτω εἰκαζομένη τομὴ τοῦ τάφου Κράσι.

γάζοντο διὰ πλακωτῶν λίθων, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἡ διάμετρός των ἥλαττοῦτο διὰ τοῦ συστήματος τῆς ἐσοχῆς τῶν λίθων. Εἶναι δὲ λίαν χαρακτηριστικόν, δι

¹ Πάντως τὸ σύστημα θὰ ἡτο ἐπισφαλές, διότι ὑπῆρχεν ὁ κίνδυνος συμπτώσεως τῶν λίθων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου. Δεδομένου δ' ὅτι ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τούτου δὲν εὑρέθησαν σχεδὸν λίθοι, δὲν ἀποκλείεται κατὰ ταῦτα ἡ πιθανότης, ὅτι τὸν οὕτω κατὰ διάμετρον περιορισθέντα τάφον ἔζευξαν διὰ δοκῶν ξυλίνων, ἃς ἐπιχωματίσαντες ἐμόρφωσαν οὕτω τὴν στέγην. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει, ἔνεκα τῆς μικρᾶς τοῦ τάφου διαμέτρου καὶ τῆς πασιφανῶς σκοπίμου χρησιμοποιήσεως μόνον μεγάλων λίθων, ἡ διὰ μόνων τούτων κυψελοειδῆς στέγασις τοῦ τάφου ἡτο ἀσφαλῶς ἐφικτή. Τὸ αὐτὸν ὅμως σύστημα πάντως ἀποκλείεται, κατ' ἐμέ, διὰ τοὺς τάφους τῆς Μεσαρᾶς, ὃν ἡ ἐσωτερικὴ διάμετρος ἔλαβεν ἐν τῷ μεταξὺ κολοσσαίας διαστάσεις (13,10 μ. ὁ τάφος Λ Πλατάνου) καὶ οἱ λίθοι ἡσαν ἐντελῶς μικροί. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα ἀποδεικνύουσιν ὅριστικὴν ἐγκατάλειψιν τῆς θολωτῆς στεγάσεως.

καὶ ἐνταῦθα δὲν ἀρχίζει ἡ ἐσοχὴ συνήθως ἀπὸ τῶν κατωτάτων δόμων, ἀλλ᾽ ἀπό τινος ὑψους¹. Ἡ εἰκ. 19 παρέχει τὴν σύγκρισιν τοῦ τάφου Κράσι πρὸς τοιούτους τάφους τῶν Κυκλαδῶν, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Bosanquet κατὰ τὸ 1895² ὁ δ' ἔτερος ἔξελέγη ἐκ τῶν πολλῶν τοιούτων, οὓς ἐδημοσίευσε τῷ 1899 ὁ Τσούντας³. Μία οὖσιώδης διαφορὰ πρέπει ἴδιαιτέρως νὰ τονισθῇ, ὅτι δηλ. οἱ τάφοι τῆς Σύρου ἔκειντο ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, ἵς τὸ βάρος ὑπεβοήθει οὕτω τὴν θολωτὴν στέγασιν, ἐν ᾧ ὁ τάφος Κράσι ἦτο ἀσφαλῶς ὑπαίθριος. Τὸ βάρος τῆς γῆς ἀνεπληροῦτο ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ βάρους τῶν τοίχων, ὡς γίνεται καὶ εἰς τὰ σημερινὰ τυροκομεῖα τῆς Νίδας⁴. Διὰ τοῦτο ἐδόθη ἐν τῇ εἰκ. 14 ἀνáλογον σχῆμα εἰς τὸν τάφον.

Οὐχ ἡττον σπουδαῖον χαρακτηριστικόν, τὸ δποῖον ἀπομακρύνει τὸν τάφον Κράσι τῶν τῆς Μεσαρᾶς καὶ συνάπτει τοῦτον πρὸς τοὺς τάφους τῶν Κυκλαδῶν, εἶναι ὁ τρόπος τῆς ταφῆς. Καὶ εἰς τοὺς Κυκλαδικοὺς τάφους, ὅπως καὶ εἰς τὸν τοῦ Κράσι, ὁ νεκρὸς ἱκατετίθετο ἐντὸς τοῦ τάφου ἄνωθεν, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς θύρας. Τοῦτο ἔξηριβώθη τελείως διὰ τὸν τάφον Κράσι, διότι ἡ **νεκρικὴ ἐπίχωσις ὑπερέβαινε τὸ ὑψος τῆς θύρας**, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνωφλίου ταύτης ἥσαν ἐπικεκολλημένα δμοῦ μετὰ τῶν χωμάτων στερεῶς καὶ ἀνθρώπινα ὀστᾶ. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τοῦ γεγονότος τούτου ἦτο ἐκ τῶν προτέρων ἀπίθανον, ὅτι κατεσκεύασαν πρὸς πραγματικὴν χρῆσιν θύραν μὴ ὑπερβαίνουσαν τὸ ἄνοιγμα 50 ἑκαστῶν. Διὰ νὰ εἰσαχθῇ εἰς νεκρὸς διὰ τῆς θύρας ταύτης ἐπρεπε προηγουμένως εἰς ἣ πλείονες ζῶντες νὰ εἰσέλθωσιν ἐρποντες ἐντὸς τοῦ τάφου, ἵνα οὕτω δυνηθῶσι νὰ σύρωσι καὶ τὸν νεκρόν. Τὸ τοιοῦτο βεβαίως εἶναι ἐργασία ἥκιστα εὐάρεστος, ἀν μάλιστα παραδεχθῶμεν, ὅτι πρὸ βραχέος διαστήματος⁵ εἰχε κατατεθῆ ἄλλος νεκρός, δέων ἥδη καὶ σεσηπώς ἐντὸς τοῦ τάφου. Οἱ τάφοι τῆς Σύρου, καίτοι πολὺ μικρότεροι τοῦ τάφου Κράσι⁶, ἔχουσιν ἐν τούτοις θύρας ὑψους 0,50 - 0,60 καὶ ἵσου πλάτους, ἥτοι αἱ θύραι αὗται εἶναι τούλαχιστον μὲν ἵσαι, συνήθως δὲ μεγαλύτεραι τῆς τοῦ τάφου Κράσι. Ἐν τούτοις καὶ ἐν Σύρῳ οἱ νεκροὶ ἐθάπτοντο ἄνωθεν, ὡς τοῦτο ἐτόνισεν ὁ Τσούντας⁷. Οὕτω λοιπὸν εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἔχομεν θύραν πραγματικῶς ἄχρηστον, κατασκευαζομένην μόνον κατ' ἀνάμνησιν τῆς πραγματικῆς θύρας τῆς οἰκίας, ἵς πανομοιότυπον παρίστανεν διάφορος (αὕτη εἶναι ἡ ἐρμηνεία

¹ Παρατήρησις γενομένη ἥδη ὑπὸ Τσούντα, Ἀρχ. Ἐφημ. 1899, 92.

² BSA 2, 1895 - 6, 143.

³ Ἀρχ. Ἐφημ. 1899, 80.

⁴ Ξανθουδίδου Vaulted Tombs πίν. 60.

⁵ Ἐν φὸ τάφος Κράσι μετρεῖ 4 μ. διάμετρον, οἱ τῆς Σύρου ἔχουσι διάτετρον τὸ πολὺ 1,50. Ἀρχ. Ἐφημ. 1899, 81.

⁶ Ἐ. ἀ. 88. Πολλάκις τὸ στερεὸν ἔδαφος τῆς εἰσόδου ὑψοῦτο μέχρι τοῦ ὑπερθύρου, ἐπομένως ἥτο ἀδύνατον νὰ εἰχε ταφῆ διὰ τῆς θύρας ὁ νεκρός.

τοῦ Τσούντα), ἢ ἔχουσαν καὶ τὸν βαθύτερον σκοπόν, ὅπως πρὸ αὐτῆς τελῶνται ἐναγισμοὶ πρὸς τὸν νεκρὸν (λείψανα τεθραυσμένων ἀγγείων πρὸ τῆς θύρας τοῦ τάφου Κράσι). Ἐπ’ ἵσης καὶ πρὸς τὸν τρόπον ἀποφράξεως τῆς θύρας ταύτης παρατηρεῖται πλήρης συμφωνία, διότι ὡς εἰς τὸν τάφον Κράσι μία πλάξ ἐκάλυπτεν ἔξωθεν τὴν θύραν, οὕτω καὶ ἐν Σύρῳ μερικῶν τάφων αἱ εἴσοδοι ἐκαλύπτοντο «διὰ μιᾶς πλακὸς προσκεκλιμένης ἔξωθεν»¹.

Τέλος σπουδαιοτάτη εἶναι ἡ ἴδιορρυθμία τῆς διὰ τῶν δύο σκελῶν ἡ παραστάδων τοῦ ἔξωτάτου μέρους τοῦ τοίχου διαμόρφωσις ὑποτυπώδους δρόμου πρὸ τῆς θύρας². Τὴν ὅλως χαρακτηριστικὴν ταύτην λεπτομέρειαν ἐπανευρίσκομεν καὶ εἰς τὸν τάφους τῆς Σύρου³.

Πάντα ταῦτα τὰ θεμελιώδη χαρακτηριστικά, ἀτινα συνδέουσι τοὺς τάφους τῆς Σύρου πρὸς τὸν τάφον τοῦ Κράσι ἐπιβεβαιοῦσι κατὰ τὸν πανηγυρικῶτερον τρόπον τὰς σχέσεις τῶν Κυκλαδῶν πρὸς τὴν βιορείαν παραλίαν τῆς Κρήτης, ἃς ὁ Frankfort ὑπεστήριξε⁴ καὶ ἔζητησε νὰ δεῖξῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εὑρημάτων Πύργου. Αἱ ἀποδείξεις του τότε δὲν ἦσαν φυσικὰ τόσον πασιφανεῖς καὶ ἀναμφισθῆτητοι ὡς παρουσιάζονται νῦν ἐν Κράσι. Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα ὑποδεικνύουσι μίαν νέαν δόδον πρὸς ἐρμηνείαν τῶν λεγομένων θολωτῶν τάφων τῆς Κρήτης. Συγκεφαλαιοῦμεν ταῦτα:

- 1) Κατασκευὴ τῶν τάφων κατὰ τὸ σύστημα τῆς ψευδοθιλώσεως δι’ ἔκλογῆς πλακωτῶν μὲν λίθων ἐν Σύρῳ, μεγάλων δὲ λογάδων λίθων ἐν Κράσι.
- 2) Ὑπαρξίς θύρας μικρᾶς, ἥτις πρακτικῶς δὲν χρησιμοποιεῖται.
- 3) Ἀπόφραξίς τῆς θύρας ταύτης κατὰ τὸ ἴδιον σύστημα, δηλ. διὰ πλακὸς προσκειμένης ἔξωθεν, καὶ ὑπαρξίς δύο σκελῶν ἐκατέρωθεν τῆς θύρας.
- 4) Εἰσαγωγὴ τῶν νεκρῶν ἐντὸς τοῦ τάφου ἄνωθεν.
- 5) Χρησιμοποίησις τοῦ ἀργύρου ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιοχαῖς ὡς μετάλλου πολυτελείας καὶ δή:
- 6) Ὑπαρξίς ἀργυρῶν ψήφων κατεσκευασμένων κατὰ τὴν αὐτὴν τεχνικὴν μέθοδον.
- 7) Κατασκευὴ ψελίων ἐκ σύρματος ἀργυροῦ.
- 8) Μίμησις διὰ μέλανος πηλοῦ ἀργυρῶν ἀγγείων, δὲν πρωτότυπα ἀνευρίσκονται ἐν ταῖς νήσοις.
- 9) Συνεύρεσις ὁστῶν ζέφων ἐντὸς τῶν τάφων.

¹ Ε. ἀν. 82. Σημειώσεως ἀξιον εἶναι, ὅτι εἰς τὰ στρογγύλα οἰκοδομήματα τῆς Λιθύης αἱ εἴσοδοι ἡ ἐλλείπουσιν ἐντελῶς ἢ δὲν ὑπάρχωσι φράσσονται διὰ πλακὸς ἔσωθεν. Evans, Pal. 2, 38, εἰκ. 17.

² Ἡδε ἀνωτ. καὶ τὸ σχέδιον εἰκ. 2.

³ Ἄρχ. Ἐφημ. 1899 πίν. 7. Πρβλ. καὶ τὰς κατόψεις τάφων ἐν σελ. 80.

⁴ Studies II ἐ. ἀ. 114.

10) Τέλος ἐν ἀξιοσημείωτον χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ ἀπουσία ἐκ τοῦ τάφου Κράσι καὶ τῶν κυκλαδικῶν μαρμαρίνων εἰδωλίων, τὰ δποῖα ἀφθόνως ἀνευρίσκονται ἐν Μεσαρῷ. Τοῦτο πιθανῶς δέον νὰ ἀποδοθῇ καὶ εἰς χρονολογικὰς διαφοράς, διότι τὰ εἰδώλια ἐν Μεσαρῷ ἀπαντῶσιν ἐν ΠΜ 3 περιβάλοντι¹, ἐνῷ ὁ τάφος Κράσι εἶναι παλαιότερος. "Οπως δήποτε ὅμως, εἶναι σπουδαῖον ὅτι καὶ ἐν τοῖς τάφοις τῆς Σύρου τὰ εἰδώλια εἶναι σχεδὸν ἄγνωστα." Εναντι τῶν 630 τάφων τοὺς δποίους ἥνοιξεν ὁ Τσούντας εἰς τὰ νεκροταφεῖα Χαλανδριανῆς καὶ Ἀγ. Λουκᾶ² ἀνευρέθησαν μόνον ἔξι εἰδώλια ἐντὸς πέντε τάφων, δι' ὃ καὶ ὁ ἴδιος σημειοῖ ὅτι «τὰ εἰδώλια εἶναι σπανιώτατα» καὶ ὅτι «ὅ ἀριθμὸς οὗτος [δηλ. τῶν 6 εἰδωλίων] ἀπέναντι τοῦ πλήθους τῶν ἀνοιχθέντων τάφων εἶναι ἐλάχιστος»³.

Τόσα πολλὰ καὶ χαρακτηριστικὰ σημεῖα ὅμοιότητος δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ εἶναι τυχαῖα. Δεδομένου δ' ὅτι ὁ τάφος Κράσι κεῖται κατὰ τὴν βορείαν παραλίαν τῆς Κρήτης τὸ συμπέρασμα προβαίνει ἥδη ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα τὴν ἀναμφισβήτητον ἐπίδρασιν τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ. Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ ὅμοιότης περιορίζεται εἰς μόνην τὴν Σύρον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν τάφων, διότι ἐκτὸς τῆς νήσου ταύτης δὲν εὑρέθησαν εἰς τὰς ὑπολοίπους Κυκλαδας ψευδοθολωτοὶ τάφοι.

"Οσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ πολιτισμοῦ, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι οὗτος ἔρχεται ἐκ τῶν Κυκλαδῶν. Ἐκ μόνης τῆς παλαιότητος τῶν εὑρημάτων δὲν θὰ ἡδυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν τοῦτο τὸ συμπέρασμα, διότι κατὰ τὰς νῦν κρατούσας χρονολογίας οἱ τάφοι τῆς Σύρου δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι παλαιότεροι τοῦ τάφου Κράσι. Ἐπειδὴ ὅμως ἔχομεν ἐνταῦθα τὴν παρουσίαν ἀργύρου, ὅστις εἶναι κανὼν μὲν διὰ τὰς Κυκλαδας, ἔξαιρεσις δὲ διὰ τὴν Κρήτην, διὰ τοῦτο μία μόνη ὄδος εἶναι δυνατή, ἡ ἐκ τῶν Κυκλαδῶν πρὸς τὴν βορείαν παραλίαν τῆς Κρήτης. Ὁ στενὸς περιορισμὸς τῶν ψευδοθολωτῶν τάφων εἰς μόνην τὴν Σύρον ἐπιτρέπει τὴν συναγωγὴν τοῦ συμπεράσματος, ὅτι πιθανώτατα μία πρώιμος ἀποικία ἐκ τῆς ἥδη πυκνῶς συνῳκισμένης ταύτης νήσου⁴ διηγήθη πρὸς τὴν Κρήτην, ἐγκατασταθεῖσα δ' εἰς τὸ εὖφορον, συγχρόνως δ' ἀρκούντως ἀπρόσιτον λεκανοπέδιον τοῦ Κράσι μετεφύτευσεν ἐκεῖ τοὺς ψευδοθολωτοὺς τάφους.

Οἱ τάφοι οὗτοι μεταφέρονται βραδύτερον εἰς τὴν εὐφοριωτάτην καὶ εὐρυτάτην πεδιάδα τῆς Μεσαρᾶς. Ἀντιστοίχως πρὸς τοὺς νέους ἐνταῦθα ὅρους εὐρύ-

¹ Evans, Palace κλπ. 1, 11b.

² 'Αρχ. Ἑφημ. 1899, στήλη 78 - 79.

³ 'Ε. ἀ. στήλη 100.

⁴ "Ιδε περὶ τοῦ πυκνοτάτου συνοικισμοῦ τῶν Κυκλαδῶν κατὰ τὴν παλαιοτέραν περίοδον τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ Frankfort, Studies II 104 - 5. Βραδύτερον, ἐλαττωθείσης τῆς σημασίας τῶν νήσων τούτων ὡς σταθμοῦ τοῦ διαμεταχομετικοῦ ἐμπορίου δ' ὑπερπληθυσμὸς δὲν ἡδύνατο πλέον νὰ ζήσῃ ἐκεῖ καὶ οἱ κάτοικοι ἤραιώθησαν ἀναγκαστικῶς.

νονται καὶ οἱ τάφοι, ἀλλὰ μετὰ τῶν μεγαλυτέρων διαστάσεων αὐξάνονται καὶ αἱ δυσκολίαι τῆς θολωτῆς στεγάσεως. Ἐγκαταλείπεται τότε τὸ σύστημα τοῦτο (ἀπόδειξις τούτου ὅτι γίνεται πλέον χρῆσις μικρῶν λίθων), καὶ οἱ τάφοι κτιζόμενοι μέχρις ὕψους τινὸς (μετὰ συγκλινόντων συνήθως, ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ πάντοτε, τοιχωμάτων λόγῳ τῆς παραδόσεως ἀλλὰ καὶ διὰ λόγους σκοπιμότητος, ἵνα ἐλαττωθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν τὸ ἄνοιγμα τῆς διαμέτρου των), καλύπτονται εἰτα δι’ ὁρίζοντίας στέγης ἐκ παχειῶν ξυλίνων δοκῶν μετὰ χώματος καὶ λίθων ἄνωθεν. Οὕτως ἐρμηνεύεται τὸ γεγονός, ὅτι οὐδεὶς τῶν τάφων τούτων διετηρήθη ἀκέραιος καὶ εἰς οὐδένα ἐγένετο τούλαχιστον μία παρατήρησις πραγματικῶς πείθουσα, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ὑπῆρξαν θολωτοί¹.

‘Ηράκλειον, Μάρτιος 1930.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Σημείωσις. Διαρκούσης τῆς διορθώσεως τῶν δοκιμίων μου αἱ σπουδαῖαι ἀνασκαφαὶ τοῦ κ. Μυλωνᾶ εἰς Ἀγιον Κοσμᾶν τῆς Ἀττικῆς (τὴν Κωλιάδα ἀκραν τῶν Ἀρχαίων) ἡνεγκον εἰς φῶς ἀξιόλογον πρωτελλαδικὸν συνοικισμὸν ὅστις πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς προκεχωρημένος σταθμὸς τοῦ ἀκμαιοτάτου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἔκεινην διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου τῶν Κυκλάδων. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἀνεσκάφησαν καὶ ψευδοθιολωτοὶ τάφοι ὅμοιοι πρὸς τοὺς τῆς Σύρου. Τὸ πρᾶγμα ἐπιβεβαιοῦ τὰς ἄνωτέρω ὑποθέσεις μου καὶ ἐπικυρώνει δριστικῶς τὴν ἐκ Βορρᾶ εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Κρήτην τοῦ εἰδούς τούτου τῶν τάφων. Εἰς τὸν κ. Μυλωνᾶν δφεῖλω ζωηρὰν εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν πρόθυμον παραχώρησιν φωτογραφίας τοῦ καλυτέρου ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων τάφων.

Σ. Μ.

¹ Περὶ πάντων τούτων θέλω διαλάθει προσεχῶς ἐκτενέστερον, ἔνεκα τῆς μεγάλης σπουδαιότητος τοῦ ζητήματος, ἀφ’ οὐ πρῶτον περιτάσσω τὴν οἰκοδομικὴν μελέτην τῶν τάφων Μεσαρᾶς, ἢν ἥρχισα ἥδη. Ἀμφιβολίας περὶ τῆς δυνατότητος στεγάσεως τῶν τάφων τούτων διὰ θόλου ἐξήνεγκον ἥδη ἐν Deutsche Lit. Zeitung 1928, 1569, πρὸλ. Rodenwaldt, Gnomon 5, 1929, 179., ἐνισχυομένας νῦν ἐκ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι οἱ λίθοι τῶν τάφων Μεσαρᾶς εἰναι μικροὶ λογάδες, ἀκατάλληλοι πρὸς τοιαύτην ἐργασίαν. Εἰναι δὲ χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ ἀείμνηστος Ξανθουδίδης παρετήρησεν ἥδη τὴν διαφορὰν ταύτην τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ μεταξὺ τῶν τάφων Μεσαρᾶς καὶ τῶν τυφοκομείων («μιτάτων») τῆς Ἰδης, ὅπου χρησιμοποιοῦνται μεγάλοι λίθοι, ἀλλ’ ἀπέδωκε ταύτην εἰς τοπικάς συνθήκας (Vault. Tombs Appendix σελ. 136). Διέφυγεν ἔτι τοῦτον ἡ σπουδαία λεπτομέρεια, ὅτι τὰ τυφοκομεῖα τῆς Ἰδης οὐδέποτε ὑπερβαίνουσι τὰ δ. μ. διαμέτρου, ἐν ἀνάγκῃ δὲ κατασκευαζονται δύο, ἀλλὰ δὲν ἀποτολμᾶται ἡ αὔξησις τῶν διαστάσεων. Δὲν εἰναι τοῦ παρόντος νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα πάσας τὰς παρατηρήσεις, αἴτινες μὲ ἀγουσιν εἰς τὰ ἄνωτέρω συμπεράσματα, ἀρκοῦμαι μόνον νὰ προσθέσω τὸ ἔξις χαρακτηριστικὸν: Ἡ σπουδαιοτάτη τῶν ἀποδείξεων, ἢν προσεκόμισεν ὁ Ξανθουδίδης καὶ ἐπανέλιθον εἰτα οἱ ὀπαδοὶ τῆς θολωτῆς στεγάσεως, εἰναι ὅτι ἐν τῷ «θόλῳ» Β τοῦ Ηλατάνου δλόχληρον δῆθεν τὸ ὑλικὸν ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ τάφου! (Vault. Tombs 91: «The building material was almost all of it preserved»). Ο Ξανθουδίδης συνέλεξε τὸ ὑλικὸν τοῦτο τῶν λίθων καὶ τὸ ἀπεικόνισε μάλιστα (ἐν πίν. 49α), εὑρὼν τοῦτο διὰ καταμετρήσεως περὶ τὰ 26 κυθικά μέτρα. Τοῦτο ἐπανειλημμένως ἐθεωρήθη σοβαρωτάτη ἀπόδειξις, οὐδεὶς ὅμως ἐσκέφθη, ὅτι συμφώνως πρὸς τὰς διαπτάσεις τοῦ θόλου Β (διάμ. 10,23, πάχος δὲ τοιχῶν περὶ τὰ 2,50 μ.) τὸ ὑλικὸν τοῦτο δὲν ἀντιρροστεύει (πολλοῦ γε καὶ δεῖ!) οὐτε ήμίσεος μέτρου ὕψος τῶν τοιχῶν.

